

Милица Ж. КУРИЦА*

Л. В. БЕРЕЗИН, „ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ
ТРОЈЕДНЕ КРАЉЕВИНЕ И УГАРСКЕ”, ЖУРНАЛ
МИНИСТЕРСТВА НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ
CLXVIX/1873

УВОД

Леонид Васиљевич Березин (*Леонид Васиљевич Березин*) рођен је у Санкт Петербургу 1835. године. Ту је завршио гимназију и затим одсек за оријенталне језике Петербуршког универзитета, убрзо је послат у руски конзулат у Битољу као секретар и драгоман, а 1862. године постављен је на место вицеконзула у Ријеци. Свега седам година касније, постаје конзул Краљевине Хрватске и Славоније.

Позиција конзула му олакшава марљиво сакупљање етнографских и статистичких података о локалним Словенима, које је и објављивао, што је крунисано књигом у 2 тома „Хрватска, Славонија и Далмација и Војна граница” (*Хорватія, Славонія и Далмација и Военная іраница*). Сав тај труд му је донео ордене од влада Аустрије, Италије, Србије и Црне Горе.

Његови „Политички односи између Троједне краљевине и Угарске”, на свеобухватан начин приказују политичке, друштвене и административне односе на простору Хрватске и Славоније, обухватајући период од првобитне организације Словена и најранијих владара, па све до половине XIX века када је за хрватског бана једногласно изабран Јосиф Јелачић.

* Студенткиња треће године основних академских студија Правног факултета Универзитета у Београду, kuridza.milica03@gmail.com

Хронолошки су приказане династије, сабори, интерни и екстерни конфликти, компликованост односа са папством, улога и утицај племића и страних сила на избор владара, као и промену савеза. Березин највећи акценат ставља на проблеме који су морили Троједну краљевину, на напоре које су владари улагали на одржавању њеног територијалног и политичког јединства, као и на изазове и спољашње претње са којима су се суочавали. Аутор истиче односе пре свега са Угарском, касније и Хабзбуршком монархијом, Турском, Венецијом, али и Босном.

Надаље, истражујући сложену политичку историју, говори о процесу интеграције Хрватске у хабзбуршке структуре и важности *Прајмајичне санкције*, али и убрзо, значајном смањењу самосталности и постепеном политичком слабљењу Троједне краљевине и њеном потискивању, као и слабљењу хрватске националне идентификације унутар Краљевине. Закључује тиме да је, поред свега, остала велика неспособност Угара да изграде неки дугорочнији систем и говори о коначном потпуном одвајању Хрвата од угарског утицаја.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ТРИЕДИНОГО КОРОЛЕВСТВА К ВЕНГРИИ¹

Древняя родовая организация Славян придала и самому административному их устройству особый отпечаток, вполне отличный от строя жизни остальных народов. Так у древних Славян вообще, и между прочим у Хорватов, семейство (породица) служило основанием общине, а община – жупанству (жупания), которое, в свою очередь, давало начало государству. Дом (кутя) выбирал своей главой (доматин или куте-господар или же куте-хазда) преимущественно того члена из семейств, живших в доме, который и хорошим своим поведением, и пониманием хозяйства снискал себе всеобщее уважение. Глава дома не был ограничен в своей власти, то-есть, не смел самопроизвольно действовать, но должен был сообразоваться с интересами и выгодами всего дома; в противном же случае был отставляем, и на его место уже выбирался другой. Главным условием домашней жизни было то, что семейства, связанная близкими узами родства, должны были жить вместе и суммы, заработанные их членами, шли в одну общую кассу, из коей уже производились расходы на содержание всего дома. Когда же вследствие размножения семейств, не находилось им помещения в старом доме, то пристраивали новые дома, и обыкновенно таким образом, что старый дом занимал средину площадки, вокруг которой строились новые дома. Так мало-по-малу из нескольких больших семейств (задруга) образовалось село.² Несколько сёл составило общину, которая управлялась старейшинами; несколько же общин составили уже собою жупанство, которое было вверено управлению жупана. Посреди села стоя-

1 Кроме личных моих наблюдений, источниками, при составлении настоящей статьи, служили мне следующие сочинения:

1. Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dinastije (u Beču 1861 g.) д-ра Рачког
2. Nase Pravice (u Zagrebu 1868 g.) г. Шулека
3. Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen, von Fessler

2 Задруги послужили начальном делению Хорватского народа на племена, число коих было 12. Племена подразделялись на общины, состоявшихся из родственных семейств, что явствует из настоящих названий общин: Оршича, Цветковачи, Влашичи и т. д.

ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ТРОЈЕДНЕ КРАЉЕВИНЕ И УГАРСКЕ¹ (Превод)

Древна родовска организација Словена оставила је и у њиховом административном устројству посебан траг, у потпуности различит од уређења живота других народа. Тако је код старих Словена уопште, између осталих и код Хрвата, задруга (породица) била основа за настанак сеоских заједница, а сеоска заједница – основа за жупу (жупанију), која је, затим, представљала зачетак државе. Укућани (кућа, дом) су бирали главу куће (домаћин или господар куће, или управо газда куће), првенствено оног од чланова породице, који живе у дому, који је и својим добрим понашањем и разумевањем домаћинства завредио опште уважавање. Глава куће био је ограничен у својој власти, то јест није смео да делује према сопственом нахођењу, већ је морао да се прилагођава интересима и користима целог дома; у супротном случају био би уклањан са функције и на његово место би се бирао други. Главни услов живота укућана било је то што су породице, повезане блиским родбинским везама, морале да живе заједно, и своте новца зарађене од стране њихових чланова, одлазиле су у једну заједничку касу, из које су већ даље распоређивани расходи за издржавање целог дома. Када због умножавања породица није више било места у старој кући, тада су се додавале нове куће, и то обично тако да је стара кућа заузимала средину плаца, а око ње су подизане нове. Тако се мало-по-мало од неколико великих породица (задруга) образовало село.² Неколико села је чинило општину,

1 Осим мојих личних запажања, као извори, при састављању овог чланка, служила су ми следећа дела:

1. Odlomci iz državnoga prava hrvatzskoga za narodne dinastiji (у Већу 1861 г.) д-ра Рачког

2. Nase Pravice (у Zagrebu 1868 г.) г. Шулека

3. Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen, von Fessler

2 Задруге су послужиле почетној подели хрватског народа на племена, којих је било 12. Племена су се делила на општине, састављене од сродних породица, што се види из садашњих имена општина: Оршићи, Цветковићи, Влашићи итд.

ла липа; под него задруги выбирали доматина общины, старейшину, а жупанства–жупана (если народ бивал им доволен, то, по смерти его, выбирали в жупаны его сына, так что достоинство жупана становилось, наследственными в известном роде); под него же и судили виноватого, —наибольшим наказанием считалось, если его при-суждали к изгнанию из дома. Под липой выбирали и воеводу–в том случае если была опасность от вторжения неприятеля. Впрочем, по миновании опасности, воевода слагал с себя достоинство и при сем должен был отдать отчёт в своих действиях.

Внешние политические события не позволили византийскому императору Гераклию первом прийти на помощь Далмации, опустошаемой Аварами. Поэтому византийский император и поспешил обратиться к Хорватам, которые уже оставили древнюю свою родину, восточную часть нынешней Галиции, известную под именем Белой Хорватии, и населивши север Паннонии, успели прославиться свою воинскую доблесть в походах против Аваров. Так мы видим, что в начале седьмого столетия Хорвати, вытеснив Аваров из Далмации, заняли территорию, приблизительными границами коей служили с одной стороны–реки Сава, Вербас и Цетина, с другой же–восточные берега Адриатического моря, начиная от г. Ценгъ (Сенья) и вплоть до г. Алмисса (Омишь). Хотя означенная территория и сделалась по-земельную их собственностью, все-таки, по силе договора, они признавали над собою власть Византии, которая могла бы быть вполне уподоблена власти нынешнего турецкого султана над придунайскими княжествами. Завоеванная Хорватами территория, которая стала известна под именем Далматинской Хорватии, получила ад-министративное устройство, основанное на народном начале. Дал-матинская Хорватия состояла из одного банства, которая составляли Лика, Крбава (на восток от Лики, где главное место Удбина) и Галка, и 11 жупанств: Ливно, Цетина, Имочка, Плива, Везента (на север от Яйье); Приморье (между Цетина и Крка), Брибирштина (между Крка и озеромъ Каринь), Нинь (Нона), Сидрага (вблизи Зара-Веккиа), Нина (на р. Зерманя) и Книнь. Города же Рагуза (Дубровник), Трау (Трогирь), Зара (Задарь) и острова: Арбе (Рабь), Велья (Кркь) и Керсо (Осорь) остались в полной зависимости от византийских императо-ров. Как великий жупан, главный управитель всех 11 жупанств, так и бань, начальник банства, были выбираемы народом и непосред-ственно подчинены византийскому правительству. Каждый жупан для обсуждения вопросов, касающихся вверенного ему жупанства, приглашал к себе, смотря по надобности, старейшин и доматиновъ, –такое собрание называлась–скупштиной. В свою очередь, и вели-кий жупан созывал к себе на совещания жупановъ, старейшинъ, до-матиновъ уже всех жупанств, и это-то народное собрание тогда уже

којом су управљале старешине; неколико, пак, општина је већ чинило жупанију, чија управа је била поверена жупану. Усред села била је липа; испод ње задругари су бирали домаћина општине, старешину, а жупанства – жупана (уколико је народ био задовољан њиме, онда је, после његове смрти, бирао за жупана његовог сина, тако да је титула жупана постала наследна у одређеном роду); под њом су такође и судили окривљеном – највећом казном се сматрало уколико га осуде на протеривање из куће. Под липом су бирали и војводу – у случају да је постојала опасност од продора непријатеља. Међутим, када би опасност прошла војвода је напуштао ту функцију и морао је да положи рачуне за своје поступке.

Спољнополитички догађаји нису допустили византијском цару Ираклију I да притекне у помоћ Далмацији, опустошеној од стране Авара. Зато је византијски цар пожurio да се окрене Хрватима који су већ напустили своју прадомовину, источни део данашње Галиције, познату под именом Бела Хрватска, и који су, населивши север Паноније, успели да прославе своју војничку одважност у походима против Авара. Тако видимо да су на почетку седмог столећа Хрвати, протеравши Аваре из Далмације, заузели територију чије су приближне границе биле с једне стране – реке Сава, Врбас и Цетина, с друге пак – источне обале Јадранског мора, почевши од града Ценга (Сења) све до града Алмиса (Омиш). Премда је назначена територија постала њихова земљишна својина, и поред тога, на основу силе договора, признавали су врховну власт Византије, која би могла да се потпуно упореди са влашћу садашњег турског султана над дунавским кнежевинама. Територија коју су Хрвати освојили, а која је постала позната под именом Далматинска Хрватска, добила је административну структуру засновану на народном начелу. Далматинска Хрватска састојала се из једне бановине, коју су чиниле Лика, Крбава (источно од Лике, где је главно место Удбина) и Гацка и 11 жупанија: Ливно, Цетина, Имотски, Плива, Везента (северно од Јајца); Приморје (између Цетине и Крке), Брибирштина (између Крке и Карина), Нин (Нона), Сидрага (у близини Зара Векија), Нина (на реци Зрмањи), и Книн. Градови, пак, Рагуза (Дубровник), Трау (Трогир), Зара (Задар) и острва: Арбе (Раб), Веља (Крк) и Керсо (Осор), остали су у потпуној зависности од византијских императора. Као и велики жупан, главни управитељ свих 11 жупанија, тако је и бан, челник бановине, био биран од стране народа, и непосредно су били потчињени византијској управи. Сваки жупан је за решавање питања која се тичу њему поверене жупе позивао код себе, зависно од потребе, старешине и домаћине, и такво окупљање се називало скупштина. На исти начин, велики жупан је позивао код себе на саветовање жу-

получало название Соборь. Из этого видно, что форма правления у Хорватов была вначале демократическая. Не известно, страсть ли к добыче, или какой-либо другие причины побудили Хорватов продвигаться далее на север, заняв при семь пространство земли между реками Дравой, Савой, с притоком Кульпою, и реку Арса (в Истрии). Страна эта, получившая название Посавской Хорватии, составляла самостоятельную провинцию, независимую от Далматинской Хорватии; впрочем, она приобрела административное устройство наподобие сей последней провинции.

В исходе VIII века, Франки покорили не только всю территорию Хорватов, но и вообще все владения Византийской империи в Далмации. По договору, заключённому с византийским императором Никифором, Карл Великий уступил ему приморскую часть Далмации, остальные же покорения земли составили собою графство и были преданы во власть графа Фриулского. Впрочем, Посавская и Далматинская Хорватия сохранила свое прежнее административное устройство.

Главной причиной легкого покорения Франками хорватских провинции послужило полное разобщение, отсутствие великой солидарности государственных и общественных отношений между Хорватами Посавскими и Далматинскими. Мысль о приятии формы монархическо-ограниченной, как единственное средство упрочить внешнее и внутреннее положение Хорватов, принадлежит великому жупану Далматинской Хорватии Порине, который, объявивший себя независимым князем и уставший приобрести под свою власть Посавскую Хорватию, провозгласил себя в 836. году хорватским князем (Dux Croatorum). Впрочем, по смерти его преемника Мойслава, Посавская Хорватия была покорена немецкими князьями. Таким образом, вторично пресеклась государственная связь между Хорватами Далматинскими и Посавскими, что и отразилось на самобытность существования самих Хорватов. В это время нападают на Далмацию Сарацины. Велики жупан Далматинской Хорватии – Домагой, вполне теперь изолированный, принуждён бить, по силе обстоятельства, искать себе помощи у византийского императора Василия I. Не лишним будет при сем заметить, что, по разделения церквей на восточную и западную, были весьма часто отправляемы из Рима миссионеры в Далмацию, с целью, без сомнения, упрочить, с одной стороны, влияние там Рима, с другой – подорвать значение Византии вдоль восточных берегов Адриатического моря.

Император Василий I, вместе со своим войском, поспешил отправиться в Далмацию и двух епископов для епархии: Сплатской (Сплетской) и Нинской (Нонской). Василий I, желая, без сомнения, еще более расположить в себя Далматинских Хорватов, дозволил их великому жупану – Седеславу, преемнику Домагоя, принять титул

пане, старешине, домаћине из свих жупа, и то народно окупљање је већ тада добило назив Сабор. Из овога се види да је облик владавине код Хрвата у почетку био демократски. Није познато јесу ли страст за пленом или некакви други разлози подстакли Хрвате да се померају даље на север, заузимајући при томе пространства међу рекама Дравом, Савом, са притоком Купом, и реком Арса (у Истри). Та земља, која је добила назив Посавска Хрватска, чинила је самосталну провинцију, независну од Далматинске Хрватске; међутим, стекла је административну структуру налик на ову последњу.

Крајем осмог века Франци су покорили не само целу хрватску територију, већ и уопште све поседе Византијског царства у Далмацији. Према договору закљученом са византијским царем Нићифором, Карло Велики му је уступио приморски део Далмације, док су преостале покорене земље формирале грофовију и прешле под власт грофа фриулског. Међутим, Посавска и Далматинска Хрватска сачувале су своје претходно административно уређење.

Као главни разлог лаког покорављања хрватских провинција од стране Франака послужила је потпуна разједињеност, одсуство сваког вида солидарности у државним и друштвеним односима између посавских и далматинских Хрвата. Мисао о увођењу монархистичког ограниченог облика, као јединственог средства за ојачавање спољашњег и унутрашњег положаја Хрвата, припада великом жупану Далматинске Хрватске Порину, који је, прогласивши себе независним кнезом и успевши да добије под своју власт Посавску Хрватску, прогласио себе 836. године хрватским кнезом (*Dux Croatorum*). Међутим, после смрти његовог наследника Моислава немачки кнезови су покорили Посавску Хрватску. На тај начин је по други пут прекинута државна повезаност између далматинских и посавских Хрвата, што се и одразило на самобитно постојање самих Хрвата. У то време Сарацени нападају на Далмацију. Велики жупан Далматинске Хрватске Домагој, сада потпуно изолован, био је принуђен, стицајем околности, да тражи помоћ од византијског цара Василија I. Неће бити сувишно напоменути да су, после поделе цркве на источну и западну, веома често били слати мисионари из Рима у Далмацију, са циљем, без сумње, да се тамо појача утицај Рима, са једне стране, а са друге – да се пољуља значај Византије дуж источних обала Јадранског мора. Цар Василије I је, заједно са својом војском, пожурио да пошаље у Далмацију и два епископа за епархије: Сплатску (Сплетску) и Нинску (Нонску). Василије I, желећи, без сумње, да још више придобије далматинске Хрвате, дозволио је великом жупану Седеславу, Домагојевом наследнику, да узме титулу кнеза и да убира

князя и взывать с городов Спалато (Сплеть), Трау (Трогирь), Зара (Задарь) и с островов Керсо (Осорь), Венья (Кркь) и Арбе (Рабь) подати, незначительную часть коих, как знак зависимости означенных земель от империи, надлежало бы отправлять в Византию. Впрочем, означенные города хотя и платили подать Хорватам, но при всем том управлялись по своим муниципальным статутам.

По смерти Седеслава, религиозный вопрос не мало препятствовал развитию государственной и общественной жизни у Хорватов. Римский миссионеры, не находя опасными для себя соперниками представителей православия в Далмации, успевали мало по малу приготавливать там почву для упрочения римского-католического учения. Они даже склонили на свою сторону Бранимира, преемника Седеслава, советуя ему объявить себя независимым князем и обещая защиту папы. Действительно, поддерживаемый папой Иоанном VIII, Бранимир провозгласил себя в 879 году независимым князем, согласившись при всем, в угоду папе, на назначение римского епископа в Нинскую епархию. Впрочем, подчинение Нинской епархии зависимости Рима не прошло без кровопролития. Архиепископ спалатский, со всем епархиальным духовенством, остался, однако, верен православию.

Положение дел в Посавской Хорватии было весьма бедственное: местное население жило в постоянной вражде со своею немецкую властью; притом с 899 г. начали делать туда набеги Венгрии. Мутимир, преемник Бранимира, воспользовавшись бывшего там анархией, покорил 907 г. Посавскую Хорватию, и затем принял титул *Dei gratia dux Croatorum*, который ясно доказывает независимость и политическую самостоятельность Хорватского государства. Впрочем, таковое независимое положение хорватского князя продолжалось не долго: он подпадал то влиянию Рима, то Византий. Так, преемник Мутимира, Томислав, под влиянием Рима, созвал в 925 г. собор в Сплете, на котором было положено вывести из церковной службы язык славянский и заменить его латинским. Между тем внешняя события были мало благоприятны Хорватам: им приходилось воевать то с Сарацинами, то с Венецианцами, то с Болгарами. Много помогло Хорватам то, что теперь они составляли одно целое государство.

Народная династия королей хорватских начинается Держиславом, который в 999 г. был выбран князем хорватским. Он сумел округлить свои владения через покорение восточной части Славонии—Срема и узкой полосы земли вдоль Адриатического моря, начиная от Дубровника до устья реки Наренты (Неретва). С целью, без сомнения, еще более упрочить свою власть на означенной территории, не преминул он вступить в дружественные отношения с византийскими императорами—Василием и Константином которые прислали ему в 994 г. знаки королевского достоинства как-то: коро-

порез од градова Спалато (Сплет), Трау (Трогир), Зара (Задар) и острва Керсо (Осор), Веља (Крк) и Арбе (Раб); а незнатан део тих пореза, као знак зависности назначених териоторија од царства, требало је послати Византији. Међутим, поменути градови, иако су плаћали порез Хрватима, ипак су се, при свему томе, управљали према својим општинским статутима

После смрти Седеслава, религиозно питање је у великој мери ометало развој државног и друштвеног живота у Хрвата. Римски мисионари, не налазећи себи опасне супарнике у представницима православља у Далмацији, успевали су мало-помало да припремају терен за јачање римокатоличког учења. Чак су придобили на своју страну Бранимира, Седеславовог наследника, саветујући му да се прогласи независим кнезом и обећавајући му папину заштиту. Заиста, подржан од стране папе Јована VIII, Бранимир се прогласио за независног кнеза 879. године, пристајући, да угоди папи, на именовање римског епископа у Нинску епархију. Ипак, потчињавање Нинске епархије Риму није прошло без крвопролића. Архиепископ сплитски, са свим епархијским свештенством, остао је ипак веран православљу.

Ситуација у Посавској Хрватској била је веома тешка: локално становништво је живело у непрекидном непријатељству са својом немачком влашћу; притом, од 899. године почеле су да се дешавају најезде Мађара. Мутимир, Бранимиров наследник, искористивши анархију која је тамо постојала, покорио је 907. године Посавску Хрватску, и затим узео титулу *Dei gratia dux Croatorum*, што јасно доказује независност и политичку самосталност хрватске државе. Међутим, такав независан положај хрватског кнеза није дуго потрајао: потпадао је под утицај час Рима, час Византије. Тако је Мутимиров наследник Томислав, под утицајем Рима, сазвао 925. године сабор у Сплиту, на ком је одлучено да се избаци словенски језик из црквене службе и да се он замени латинским. Међутим, спољни догађаји нису били баш наклоњени Хрватима: морали су да ратују или са Сараценима, или са Млечанима или против Бугара. Хрватима је много помагало то што су они сада већ имали јединствену државу.

Народна династија хрватских краљева започиње Држиславом, који је 990. године изабран за хрватског кнеза. Он је успео да заокружи своје поседе путем поковања источног дела Славоније – Срема и уског појаса земље дуж Јадранског мора, почевши од Дубровника до ушћа реке Наренте (Неретве). У циљу, без сумње, да још више ојача своју власт на назначеној територији, није пропустио да ступи у пријатељске односе са византијским царевима – Василијем и Константином, који су му 994. године послали ознаке краљевског

ну, скиптерь, державу и знамя; при том же, как бы в выражение ещё более к нему милости, они передали власти Держеслава некоторые далматинские города, признавшие до того времени власт Византии. Города эти, пользовавшиеся особыми льготами, опасалась утратить оныя, не хотели подчиниться власти Хорватов и искали себе помощь у Венецианцев. Эти последние покорили города Зару (Задарь), Трау (Трогирь), Спалато (Сплеть), Рагузу (Дубровникъ) и острова Керсо (Островь), Велья (Кркь), Арбе (Рабь) и Паго (Пагь); а затем дож венецианский принял титул *Dux Dalmatiae*. Хорватский король Пётр Крешимир IV (1054–1074) удачно вёл войну с Венецианцами, покрывший часть владений, некогда принадлежавших Далмации; в 1067 г. принял он титул *Res Croatorum Dalmatinorumque*. Много обязаны папе за его вооруженное содействие во время войны с Венецианцами, Крешимир IV устроил две римские епархии—Биоградскую и Книнскую; а как язык славянский все-таки оставался языком церковном богослужений. В 1075 г. королём хорватским был единодушно избран бан хорватский Дмитрий Звонимирь (1075–1087), женатый на сестре венгерского короля Ладислава. Папа Григорий VII прислал ему знаки королевского достоинства с абатомъ Жебивопомъ, который и короновал его в г. Спалато, 9-го октября 1076 г., при чем Звонимир присягал за себя и за своих наследников в верности и послушании папе. Вскоре после коронации был созван сеймъ в г. Тнине, и здесь король подтвердил все права и привилегии, дарованный Хорватам его предшественников. Со времени Звонимира, папы начали прислать знаки королевского достоинства хорватским королям и через то самое усиливать свое значение в королевстве. Поддерживаемое кознями римско-католического духовенства, политическое разобщение между католиками Хорватами и православными Сербами начало сильно обозначаться.³ Со смертью сына Крешимира IV и преемника Звонимира—Степана II (1087–1090 г.) прекратилась династия народных королей.

Внутренняя и внешняя политическая события много влияли и на расширение или сужение границ Хорватского–далматинского королевства. По прекращении династии Держислава, королевство это обнимало собую пространство от Адриатического моря до Дуная и от р. Нарента до рр. Драва, Мура и Арса (Раша) в Истрии. Означеная

3 Римское учение, как видно, диаметрально противоположно духу славянской народности: в то время, как Хорваты, при политической своей самостоятельности, стали утрачивать народния начала, Сербы свято хранили их. Хорватские историки, которые мне лично знакомы, далеко не проникнуты иезуитскими началами. Поэтому мне странным кажется, почему они, в своих исторических наследованиях, проводят мнение, что Звонимир был первым хорватским королем. Не потому ли, что он первый получил знаки королевского достоинства из Рима, тогда как Держиславу они были присланы из Византий?

достојанства, а то су: круна, скиптар, златна кугла са крстом на врху и застава; притом још, како би му изразили још већу милост, предали су Држиславу у власт неколико далматинских градова који су до тада признавали византијску власт. Ти градови, који су уживали посебне повластице, плашећи се да их не изгубе, нису хтели да се потчине хрватској власти и тражили су помоћ од Млечана. Ови последњи су покорили градове Зару (Задар), Трау (Трогир), Спалато (Сплит), Рагузу (Дубровник) и острва Керсо (Осор), Веља (Крк), Арбе (Раб) и Паго (Паг); а затим је венецијански дужд узео титулу *Dux Dalmatiae*. Хрватски краљ Петар Крешимир IV (1054–1074) успешно је водио рат против Млечана, освојивши деоседа који су некада припадали Далмацији; 1064. године узео је титулу *Rex Croatorum Dalmatinorumque*. Захвалан папи за његову оружану помоћ током рата са Млечанима, Крешимир IV је основао две римске бискупије – Биоградску и Книнску; а пошто је словенски језик ипак остао црквени језик, упркос одлуци Сплитског сабора од 925. године, Крешимир IV је 1059. године сазвао други сабор у Сплиту, на којем је строго забрањено употребљавање словенског језика у црквеним богослужењима. Године 1075. једногласно је за хрватског краља изабран хрватски бан Дмитар Звонимир (1075–1087), ожењен сестром угарског краља Ладислава. Папа Гргур VII послао му је ознаке краљевског достојанства по опату Жебизону, који га је и крунисао у граду Сплиту 9. октобра 1076. године, при чему се Звонимир заклео на верност и послушност папи у своје име и у име својих наследника. Убрзо после крунисања сазван је сабор у г. Тинине, и ту је краљ потврдио сва права и привилегије које је његов претходник даровао Хрватима. Од Звонимировог времена, папе су кренуле да шаљу ознаке краљевског достојанства хрватским краљевима и тим путем да повећавају свој значај у краљевству. Подржавано сплеткама римокатоличког свештенства, политичко раздвајање између Хрвата католика и Срба православца постајало је све израженије.³ Смрћу сина Крешимира IV и Звонимировог наследника Стјепана II (1087–1090) прекинула се династија народних краљева.

Унутрашњи и спољашњи политички догађаји много су утицали и на проширење или сужавање граница Хрватско-далматинског краљевства. По прекиду Држиславове династије, ово краљевство

3 Римско учење, као што се види, дијаметрално је супротно духу словенског народа: у то време, док су Хрвати, својом политичком самосталношћу, кренули да губе своја народна начела, Срби су их свето чували. Хрватски историчари које лично познајем далеко су од тога да су прожети језуитским принципима. Зато се мени чини чудним, на основу чега они, у својим историјским студијама, провлаче мишљење да је Звонимир био први хрватски краљ. Је ли то зато што је он први добио ознаке краљевског достојанства из Рима, док су Држиславу оне биле послате из Византије?

территория была разделена на семь банств, как это видно из одного исторического памятника XI века, где поименование семь банов: *banus Croatiae*, *banus Bosniensis*, *banus Slavoniae*, *banus Pogegeae*, *banus Podramae*, *banus Albaniae* и *banus Srrmae*. Настоящее административное разделение Триединого королевства на семь жупанств не имеет ли в основании это древнее его разделение на семь банств? Банства были разделение на жупанства, а эти, в свою очередь, – на общины, задруги. В иерархическом отношении, за баном следовали жупаны, которые имели 2-х помощников – поджупана и сатника, затем старейшины и т. д. Форма правления была монархическое-ограниченная; впрочем феодальное немецкое начала не мало содействовало тому, что демократизм стал уступать место аристократизму. Во главе управления стоял король. Хорватский престол был наследствен, хотя такое право наследственности скорее основывалось на обычае, получившем силу закона, чем на самом законе. В случае же, если кто отказывался от престола, или умирал без наследников, то предстояло собору заняться выбором короля, чему ясным доказательством служить выбор Дмитрия Звонимира. Король был окружен доверенными ему лицами, которые составляли, так сказать, королевский двор, обыкновенно пребывавши в Биограде (Зара-Веккиа). Эти лица известны под следующими названиями: 1) дворский жупан (*palatii ripanus*, *comes*), 2) дворский судаж (*curiae regiae iudex*), 3) канцелар (*cancellarius*), 4) дворский капеллан (*curiae regiae capellanus*), 5) дедь (*Majordomus*), 6) постельник (*camerarius*), 7) убрусарь (*dapiferorum magister*), 8) пекарник (*pincernarius*), 9) конюх (*cavaliarius*), 10) буздованарь (*macecharius*) и 11) штитоноша (*armiger*). Власть короля была ограничена Собором, который созывался королем под личным своим представительством и на коем принимали участие баны, жупаны, духовенство, дворянство (племиги) и представители народа. Кроме выбора королей, собору принадлежало право выбирать банов и жупанов, составлять законы, заведывать финансами королевства и служить высшего судьбеноу инстанцей.⁴

Относительно законодательства в Хорватско-Далматинская королевстве следует заметить, что Хорваты, поселившись вдоль берегов Адриатического моря, принесли с собою и свои древние обычаи, принявшие форму закона, которые, по некоторым изменениям на соборах, смотря по нуждам и потребностям страны, получали уже силу закона для всего королевства. Но общии кодекс законов, имевши силу для всего королевства, едва ли существовал. Впрочем, когда был введен в Хорватии принцип монархического-ограниченного

4 Заведывание же делами жупанств было предоставлено жупанинским скупштинам, созывавшиеся по инициативе жупанов и под их председательством

је заузимало пространство од Јадранског мора до Дунава и од реке Неретве до река Драве, Муре и Арсе (Раше) у Истри. Назначена територија била је подељена на 7 бановина, како се види из једног историјског споменика из XI века, где је набројано по имену седам бановина: *banus Croatiae*, *banus Bosniensis*, *banus Slavoniae*, *banus Pogegeae*, *banus Podramae*, *banus Albaniae* и *banus Sremae*. Нема ли садашња административна подела Троједне краљевине на седам жупанија у основи њену древну поделу на седам бановина? Бановине су биле подељене на жупанства, а она, опет на сеоске заједнице, задруге. У хијерархијском смислу, за баном су следили жупани, који су имали по два помоћника – поджупана и сатника, затим старешине итд. Облик владавине је био монархистички ограничен; међутим, феудални немачки принципи нису мало допринели томе да је демократија почела да уступа место аристократији. На челу управе стајао је краљ. Хрватски престо је био наследан, премда се такво право наслеђивања заснивало више на обичају који је добио снагу закона, него на самом закону. У случају да се неко одрекне престола, или умре без наследника, сабору је тада предстојало да се бави избором краља, што јасно доказује избор Дмитра Звонимира. Краљ је био окружен лицима у које је имао поверења, која су чинила, тако рећи, краљевски двор, који је обично пребивао у Биограду (Зара-Векија). Та лица су позната под следећим именима: 1) дворски жупан (*palatii ripanus, comes*), 2) дворски судач/судија (*curiae regiae iudex*), 3) канцелар (*cancellarius*), 4) дворски капелан (*curiae regiae capellanus*), 5) дјед (*Majordomus*), 6) постељник (*camerarius*), 7) убрусар (*dapixerorum magister*), 8) пехарник (*pincernarius*), 9) коњушар (*cavaliarius*), 10) буздованар (*macecharius*) и 11) штитоноша (*armiger*). Краљева власт је била ограничена сабором, који је краљ сазивао као лично председавајући, и на којем су учествовали банови, жупани, свештенство, дворјани (племићи) и представници народа. Осим избора краља, сабору је у надежност поверено и право бирања банова и жупана, сачињавање закона, руковођење финансијама краљевства и служба више судске инстанце.⁴

Што се тиче законодавства у Хрватско-далматинском краљевству, примећује се, да су Хрвати, населивши се дуж обала Јадранског мора, донели са собом и своје древне обичаје који су добили форму закона и који су после неких измена на саборима, у зависности од потреба и захтева земље, добили већ силу закона за цело краљевство. Али општи кодекс закона који је имао снагу за цело краљевство једва да је постојао. Међутим, када је у Хрватску уведен принцип мо-

4 Руковођење пословима жупанија било је поверено жупанским скупштинама, које су се сазивале на иницијативу жупана и под њиховим председавањем.

правления, и когда города в особенности приморские, стали приобретать полное самоуправление, то немедленно затем и появились отдельные законоположение обозначенных городах. Так, существуют законники Каставский, Сеньский, Кркский, Загребский и т. д. Наиболее древний памятник, который по сие время сохранился, есть Винодольский законник, изданий в 1280 году. Все эти законники писаны на хорватском языке, за изъятием Загребскаго и Сеньского, которые писаны на латинском.

Господствующей религией в королевстве была религия римско-католическая. Вся территория Хорватско-Далматинского королевства была разделена на девять епархий: Осорскую, Кркскую, Рабскую, Задарскую, Нонскую, Стонскую, Биоградскую, Трогирскую и Сплетскую. Епископы бывали избираемы духовенством и народом и утверждались папой.

После Степана II начинается междоусобица, которое продолжалось двенадцать лет. В этот период времени явилось не мало соискателей короны, что и послужило причиной междоусобицы. Неминуемо при сем пало право наследственности, уступивши свое место началу избирательному. Чтобы положить конец этой междоусобной войне, которая много облегчила покорение Венецианцами приморской части Далмации и принадлежащих ей островов, Посавские Хорваты предложили в 1091 году королевскую корону Венгерскому королю Ладиславу; но Далматинский Хорваты не признали за ним королевское достоинство. Таким образом, избрание Ладислава содействовало только поселению вражды между Далматинскую и Посавскую Хорватию и их взаимному политическому разобщению. Как Посавская Хорватия в церковном отношении не представляла никакого устройства, и дела по предметам веры были обсуждаемы епископами далматинскими, то Ладислав, не могши утвердить политическую целостность Далматинской и Посавской Хорватии, пожелал отделить эту последнюю и в церковном отношении от Далмации, и учредил в 1092 году Аграмскую епархию.

Анархия в среде Хорватов оставалась во всей своей силе; число соискателей королевской короны не уменьшалось: они успели своими кознями вооружить Хорватов против Мадярь и вытеснить сих последних из Посавской Хорватии. Тогда Коломан, преемник Ладислава, следуя чрез Посавскую Хорватию, проник в 1097 году с войском до г. Зара Веккиа (Биоград). Хотя он и понес поражение, однако, вопреки всякого ожидания, отправил он в 1102 году своих послов к Хорватам, предлагая им изложить условия, на коих они готовы были бы избрать его своим королем. Внутренние раздоры стали уже сильно ослаблять страну. Воспользовавшись сими предложениями Коломана, Хорваты

нархистичког ограниченог управљања, и када су градови, посебно приморски, почели да добијају потпуну самоуправу, тада су се одмах појавили и посебни законски прописи у означеним градовима. Тако постоје Каставски законик, Сењски, Крчки, Загребачки итд. Најстарији споменик који се сачувао до данас је Винодолски законик издат 1280. године. Сви ти законици су писани на хрватском језику, са изузетком Загребачког и Сењског који су писани на латинском.

Владајућа религија у краљевству била је римокатоличка. Цела територија Хрватско-далматинског краљевства била је подељена на девет бискупија: Осорску, Крчку, Рабску, Задарску, Нинску, Стонску, Биоградску, Трогирску и Сплитску. Бискупе су бирали свештенство и народ, и били су потврђивани од стране папе.

После Стјепана II започиње међувлашће (*interregnum*) које је трајало 12 година. У том временском периоду јавља се не мало кандидата за круну, што је и послужило као разлог међусобних ратова. Неизбежно у свему томе се изгубило право наслеђивања, уступивши место изборном начелу. Како би ставили крај на ту међусобну борбу, која је умногоме олакшала Млечанима освајање приморског дела Далмације и припадајућих јој острва, посавски Хрвати су предложили 1091. године краљевску круну угарском краљу Ладиславу; али му далматински Хрвати нису признавали краљевско достојанство. Тако је избор Ладислава допринео само стварању непријатељства између Далматинске Хрватске и Посавске Хрватске, и њиховом узајамном политичком разједињавању. Како Посавска Хрватска није у црквеним односима представљала никакву организацију, и послови по питању вере били су разматрани од стране далматинских бискупа, то је Ладислав, не могавши да учврсти политичко јединство Тако је Далматинске и Посавске Хрватске, желео да одвоји ову другу и по питању црвених односа од Далмације, и основао је 1092. године Аграмску бискупију.

Анархија међу Хрватима остајала је у свој својој снази; број кандидата за круну није се смањивао; успели су својим сплеткама да наоружају Хрвате против Мађара и протерају ове последње из Посавске Хрватске. Тада је Коломан, Ладиславов наследник, пролазећи кроз Посавску Хрватску, допро 1097. године са војском до Старог Задра (Биограда). Иако је претрпео пораз, ипак је, супротно свим очекивањима, послао 1102. године своје представнике Хрватима, предлажући им да изнесу услове под којима би они били спремни да га изаберу за свог краља. Унутрашњи раздори су почели већ веома да слабе земљу. Користећи се Коломановим предлозима, Хрвати су му послали на преговоре у град Кривуцу (Крижевци) 12 посланика, тј. по

отправили к нему в г. Криуц (Крижевцы) двенадцать пословъ, то-есть, по одному представителю от каждого племени, для переговоров. Сущность договора, заключенного между Хорватами и Венграми, была такова: 1) Хорватия и Венгрия остаются двумя совершенно отдельными государствами, но имеющими, однако, короля из рода Арнадов. 2) Как Коломан, так и его наследники, имеют свято сохранять все законы и узаконенные обычаи Хорватского-Далматинского королевства (*lege antiquitus constituta*). 3) Хорваты имеют быть изняты от всякого рода податей и налогов в пользу Венгерского королевства. 4) Если одному из королевств угрожает опасность, то войска обоих королевств должны действовать совокупными силами. Впрочем, на территории хорватской Хорваты ведут войну на свой издержки, а на территории Вермерской, то-есть, по ту сторону р. Драва, – на издержки Венгров. 5) Как Коломан, тако и его приёмники, имеют приезжать в Хорватию для отправления государственных дел королевства в соглашении с собором, которому принадлежит право выбирать банов, жупанов и остальных власти, даже, епископовъ. 6) Строго воспрещается пребывать на территории Хорватско-Далматинского королевства всякому иностранцу, даже Мадьяру, без разрешения собора.

В 1104 году Коломан был торжественно коронован короню Звонимира и провозглашен королём Хорватско-Далматинским в г. Зара-Векиа (Биоград), где но сие время короновались короли хорватские и где они имели свое местопребывание. Самый актъ его присяги начинается так: *Ego Colomanus Dei gratia rex Croatiae atque Dalmatiae salvo habito consilio, etc.* Как актъ присяги, так и помянутая конвенция, – которая была ничто иное, как договор о наступательном и оборонительном союзе, заключенном между двумя соседними королевствами, – ясно показывают, что Хорватская корона была предложена Коломану по добровольному соглашению, а не под влиянием внешней силы. Что Хорватии, избравши Коломана, не признали над собою, власти его, как короля венгерского, ещё яснее видно из того, что он он мог пребывать в Хорватии не иначе, как в качестве хорватского короля – ”когда я должен буду вести с вами дела королевства.” Таким образом видно, что венгерская корона не имела никакого права на Хорватское королевство, и что в основе договора, заключенного между королевствами Хорватско-Далматинским и Венгерским, была личная уния.

Первым делом Колонана (1104-1114 г.), по вступлении на хорватско-далматинский престоль, било приобрести далматинские города и острова, которые оставались во власти Венеции. Воспользовавшись тем, что венецианское войско приняло участие въ крестном походе, Коломан в 1105 году отиравил въ Далиацію свое войско, которое и успело покорить тамошня венецианская влодьня. Он не преминул при сем наградить почти каждый городъ особым дипломом–

једног представника сваког племена. Суштина договора закљученог између Хрвата и Угара била је таква: 1) Хрватска и Угарска остају две сасвим одвојене државе, али именујући, једнако, краља из рода Арпадова; 2) Како Коломан, тако и његови наследници, имају свету дужност да чувају све законе и озакоњене обичаје Хрватско-далматинског краљевства (*lege antiquitus constituta*); 3) Хрвати имају бити изузети од сваког вида дажбина и пореза у корист Угарског краљевства; 4) Уколико једном од краљевстава прети опасност, војска оба краљевства мора да делује целокупним снагама. Међутим, на хрватској територији Хрвати ратују о сопственом трошку, а на вемерској територији, тј. са друге стране реке Драве, о трошку Угара; 5) Како Коломан, тако и његови наследници, имају да долазе у Хрватску ради обављања државничких послова краљевства уз сагласност сабора, коме припада право избора банова, жупана и осталих власти, бискупа такође; 6) Строго се забрањује боравак на територији Хрватско-далматинског краљевства сваком странцу, Мађару такође, без одобрења сабора.

Године 1104. Коломан је свечано крунисан Звонимировом круном и проглашен краљем хрватско-далматинским у граду Зара Векија (Биограду), где су се крунисали хрватски краљеви и где су имали своје боравиште. Сам чин његове заклетве започиње: *Ego Colomanus Dei gratia rex Croatie atque Dalmatiae salvo habito consilio, etc.* Како акт заклетве, тако и поменута конвенција – која није била ништа друго до договор о наступајућем и одбрамбеном савезу закљученом између две суседне краљевине – јасно показују да је хрватска круна била предложена Коломану према добровољном пристанку, а не под утицајем спољашњих сила. Да Хрвати, изабравши Коломана, нису признали његову власт над собом, као угарског краља, још јасније се види из тога, што он није могао да борави у Хрватској осим у улози хрватског краља – „када ја морам да водим са вама краљевске послове”. На тај начин је видно да угарска круна није полагала никаква права на Хрватско краљевство, и да је у основи договора закљученог међу Хрватско-далматинском краљевином и Угарском краљевином била персонална унија.

Први задатак Коломана (1104-1114) по ступању на хрватско-далматински престо био је стећи далматинске градове и острва који су остали у власти Венеције. Користећи се тиме што је млетачка војска учествовала у крсташком походу, Коломан је 1105. године послао у Далмацију своју војску, која је успела да освоји тамошње млетачке поседе. Није пропустио да награди скоро сваки град посебном дипломом – *privilegium libertatum*, којом су биле потврђене све старе

privilegium libertatum, коим были подтверждены все древнія его привилегіи. Территория Хорватско-Далматинскаго королевства была разделена на два банства. Славонію, (то-есть, пространство земли между рр. Драва, Сава и Кульпа) и Хорватию и Далмацию. Во главе банства стоял банъ. Он имель право созывать сейми (собори) и распускать оные, впрочем съ согласія короля. Банъ могъ иметь двухъ помощников: для дель судебныхъ – подбана, набираемого сеймом, и для дель политическѣй – дворскаго советника, назначаемого лично королемъ. Банства были подразделении на жупанства, который были подчинены великимъ жупанамъ: они были посредниками между королемъ и народомъ во вворенныхъ им жупанствах. Отношения жупановъ к банамъ были определены законами и обычаями. Коломаль обыкновенно пребывалъ в Венгрии, в г. Стульвейссенбург (стольный Біоградъ). Для отправления государственныхъ дель, чрез каждые три года (в 1102, 1105, 1108 и 1111 гг.), онъ лично приезжалъ въ Хорватию. В отсутствие же его делами королевства управлял его наместник, коимъ бывалъ обыкновенно или братъ, или наследник престола, и который пребывал в г. Зара-Веккія (Біоград), г. Сисек (Сисак), г. Креуць (Крыжевці), а в позднейшее время – въ Загребе. Притомъ же Хорваты имели своего представителя в Венгрии – канцлера, который обыкновенно былъ выбираемъ сеймом из среди Хорватовъ. В случае войны, начальство надъ народным войском хорватскимъ было обыкновенно вверяено бану, который получал тогда название воеводы (*dux*).

Власть короля была ограничена, во первыхъ советом (державно вете), состоявшим из банов и великих жупанов, ведению у коего подлежали текущая дела по внутренней администрации, и во вторых, сеймом (собором), членами коего были по праву баны, великіе жупаны, прелаты и магнаты (великаши), или по вибору – представители народа. Сейму подлежало обсужденіе следующихъ вопросовъ: 1) выборъ короля (созывался сеймъ, на которомъ было принимаемо решение, кому предложить корону; соствлялись условія, подъ коими она могла бы бить предложена, – затем со стороны сейма отправлялась депутація к вновь избираемому королю, для испрашиванія у него согласія принять корону подъ извѣстными условіями; когда избранная особа соглашалась на предложенія, то депутація доносила о томъ сейму, который, въ свою очередь, признавал законность выбора короля). 2) Выборъ бановъ (сеймъ представлял на выборъ короля трехъ особъ, избираемыхъ обыкновенно, или между членами королевской фамилии, или между наиболее отличившимися своими воинскими доблестями людьми; одного из нихъ король и утверждалъ въ достоинстве бана; затем вновь выбранный банъ присягал в верности королю и клался соблюдать конституціонное начало королевства). 3) Выборы подбановъ, канцлера и великих жупановъ (обыкновенно представлялось по одному кандидату, которого король и утверждалъ въ своей должности). 4) Во-

његове привилегије. Територија Хрватско-далматинске краљевине била је подељена на две бановине: Славонију (тј. пространство између река Драве, Саве и Купе) и Хрватску и Далмацију. На челу бановине био је бан. Имао је право да сазива саборе и распушта их, међутим уз сагласност краља. Бан је могао имати два помоћника: за судске послове – подбана, изабраног од стране сабора, и за политичке послове – дворског саветника, кога је именовао краљ лично. Бановине су биле подељене на жупаније, које су биле потчињене великим жупанима: они су били посредници између краља и народа у повереним им жупанијама. Односи жупана и банова су били уређени законима и обичајима. Коломан је обично боравио у Угарској, у граду Стулвеисенбургу (Столни Београд). Ради обављања државничких послова, на сваке три године (1102, 1105, 1108. и 1111. године) он је лично долазио у Хрватску. У његовом одсуству пословима краљевине је управљао његов намесник, који је обично био или његов брат или наследник престола, и који је пребивао у градовима Стари Задар (Биоград), Сисак, Крижевци, а у последње време – у Загребу. Притом, Хрвати су имали свога представника у Угарској – канцелара, којег је обично бирао сабор из редова Хрвата. У случају рата, управа над хрватском народном војском била је обично поверена бану, који је тада добијао титулу војводе (*dux*).

Власт краља била је ограничена, прво, саветом (државно веће), који су чинили банови и велики жупани, и који је био задужен за текуће послове унутрашње управе; и друго, сабором, чији су чланови били, по праву, банови, велики жупани, прелати и магнати (великаши), или, по избору – представници народа. Сабор је расправљао о следећим питањима: 1) Избор краља (сазивао се сабор на ком се одлучивало коме ће се понудити круна; састављани су услови под којима се она може понудити – затим се од стране сабора слала депутација новоизабраном краљу да тражи његову сагласност да прихвати круну под познатим условима; када изабрана особа пристане на предлог, депутација је обавештавала о томе сабор, који је, пак, признавао законитост избора краља); 2) Избор банова (сабор је предлагао три особе за избор краљу, бираних обично или међу члановима краљевске фамилије, или међу људима које су се највише одликовали војничком одважношћу; једнога од њих је краљ и потврђивао за бана; затим се новоизабрани бан закљичао на верност краљу, и закљичао се да ће поштовати уставна начела краљевства); 3) Избори подбанова, канцелара и великих жупана (обично се представљао по један кандидат, којег је краљ и потврђивао на положају); 4) Питања о миру и рату (у случају рата сабор је обично предлагао звање војног заповедника, војводи – бану, и краљ га је потврђивао у том чину);

прось о мире и войнъ (въ случае войны, сейм обыкновенно предлагалъ звание военно-начальника, воеводы – бану, и король утверждалъ его въ семь звании). 5) Составленіе законов (законы, составляемые на сейме, вступали в силу не иначе, какъ по утвержденіи ихъ королемъ). 6) Произношеніе окончательнаго приговора по вопросамъ судебнымъ (докладчикомъ обыкновенно бывалъ вице-бант). 7) Финансовыя дела. 8) Торговыя дела. 9) Содержание войска.

Сеймъ созывался ежегодно. Въ течение же года великіе жупаны должны были созывать во ввереныхъ имъ жупанствахъ, для отправленія текущихъ дель, скупштины, которыя имели право, назначать чиновниковъ для местной администрации, безъ согласія на то короля.⁵ За особія воинскія доблести, сеймъ могъ награждать отличившихся, или дворянскимъ достоинствомъ (племствомъ), или же титулами барона, графа и князя, что и послужило началомъ къ образованію трехъ сословій: 1) *prelati* (епископы и т. д.), 2) *magnates* (великаши) и 3) *ordo equestes (nobilium, nobiles)*. Между магнатами первое место занимали *Barones Kegni*, а именно – *Palatinus, Curiae Regiae Judex, Banus Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Tavernicorum Regalium Magister (Tavernicus)*; они были *maiores Regni Barones*. Затем – *Curiae Regiae Magister, Ianitorum Regalium Magister, Cubiculariorum Reg. Magister, Agazonum Reg. Magister, Dapiferorum Reg. Magister* и *Pincernarum Reg. Magister*; это были *minores Regni Barones*; ихъ обязанности были больше придворныя, чемъ государственныя. Къ баронамъ королевства принадлежали баны и великіе жупаны.

По смерти Коломана, когда начался целый рядъ войнъ, то съ византийскими императорами, то съ венецианскими дожами, – Хорваты вскоре почувствовали всю тяжесть союза, заключеннаго ими съ Венграми. Непріятель, считая Хорватію и Венгрію за одно государство, управляемое однимъ правителемъ, воюя съ Венгріей, нередко дѣлалъ вторженія на территорію Хорватіи. Такимъ образомъ, хорватскій сеймъ принуждаемъ былъ отправлять свое войско противъ непріятеля, съ которымъ вовсе не хотѣлъ воевать. Исходомъ этихъ войнъ было то, что Славонія отошла къ Византіи, а Далиатинское побережье въ Венеціи. Съ целью, безъ сомнѣнія, устранить на будущее время всякую причину ко повторенію междоусобныхъ войнъ, хорватско-венгерскій король Бело III (1173--1196 г.) издалъ законъ о престолонаслѣдіи, в силу коего право наследственности было предоставлено мужскому поколѣнію по прямой нисходящей линіи. Возвративъ Далмаціи часть ея, завоеванную Венецианцами, онъ поднялъ значеніе въ политическомъ отношеніи Хорватско-Далматинскаго королевства. Кроме того,

5 Некоторые сведения о конституционномъ началѣ Хорватско-Далматинскаго королевства времени Коломана мы находимъ въ книгѣ: *Corpus juris Hungarici*, также въ *Decretum generale incltyi regni Hungariae et partium eidem adnexarum*.

5) Сачињавање закона (закони сачињени на сабору нису ступали на снагу ако их није одобрио краљ); 6) Изрицање правоснажне пресуде у судским питањима (известилац је обично био вицебан); 7) Финансијски послови; 8) Трговински послови; 9) Издржавање војске.

Сабор се сазивао једном годишње. У току те године велики жупани су били дужни да сазивају у повереним им жупанијама, ради обављања текућих послова, скупштине, које су имале право да постављају чиновнике за локалну управу, без сагласности краља.⁵ За нарочиту војничку одважности сабор је могао да награди оне који су се истакли или дворјанским достојанством (племством), или пак титулама барона, грофа и кнеза, што је и послужило као почетак за образовања три сталежа: 1) *prelati* (бискупи), 2) *magnatos* (великаши), 3) *ordo equestes (nobilium, nobiles)*. Међу магнатима прво место су заузимали *Barones Kegui*, а конкретно *Palatinus, Curiae Regie Judex, Banus Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Tavernicorum Regalium Magister (Tavernicus)*; они су били *maiores Regni Barones*. Затим, *Curiae Regiae Magister, Ianitorum Regalium Magister, Cubiculariorum Reg. Magister, Agazonum Reg. Magister, Dapiferorum Reg. Magister* и *Pincernarum Reg. Magister*; то су били *minores Regni Barones*; њихове обавезе биле су више дворске него ли државне. Барони краљевства укључивали су банове и велике жупане.

После Коломанове смрти почео је читав низ ратова, што с византијским царевима, што с венецијанским дуждевима. Хрвати су убрзо осетили сву тежину савеза склопљеног са Угрима. Непријатељ, сматрајући Хрватску и Угарску за једну државу којом управља један владар, ратујући са Угрима неретко је продирео на територију Хрватске. На тај начин, хрватски сабор био је принуђен да шаље своју војску против непријатеља са којима уопште није хтео да ратује. Исход тих ратова било је то што је Славонија отишла Византији, а далматинска обала Венецији. Са циљем, несумњиво, да отклони сваки разлог за понављање међусобних ратова у будућности, хрватско-угарски краљ Бела III (1173–1196) издао је закон о престолонаслеђивању, према снази којег је право наслеђивања било признато мушком потомку по правој силазећој линији. Повративши Далмацији њен део освојен од стране Млечана, подигао је политички значај Хрватско-далматинског краљевства. Осим тога, Бела III основао је 1185. године бискупију у Крбави; али услед честих упада непријатеља, место седиште бискупа било је пренесено из тог града у град Сењ.

5 Неколико података о уставном почетку Хрватско-далматинског краљевства у време Коломана налазимо у књизи: *Corpus juris Hungarici*, такође и у *Decretum generale incltyi regni Hungariae et partium eidem adnexarum*.

Бело III учредилъ в 1185 г. епархію в Кербаве; но вслѣдствіе частыхъ вторженій непрітелей, местопребываніе епископа было перенесено изъ этого города в г. Ценгъ (Сенья).

К сожаленію, после Бѣлы III не осталось прямыхъ наследниковъ; поэтому опять появилось несколько соискателей престола, которые не преминули добывать себѣ помощь извнѣ. В массѣ хорватскаго населенія сильно возрастаетъ броженіе умовъ, вслѣдствіе того, что короли Венгро-хорватскіе начали, помимо хорватскаго сейма, облагать Хорватовъ большими податями, посылать приближенныхъ себѣ лицъ жупанами в Хорватію и т. д. Некоторые города, в особенности приморскіе, стали даже заключать тайные договоры съ иностранными правительствами. В это время полного господства анархія въ средѣ Хорватовъ, Венгро-хорватскимъ королемъ былъ выбранъ Андрей II. Въ надежды найти себѣ поддержку хоть в местномъ хорватскомъ дворянствѣ, он издалъ в 1222 году Золотую буллу, во силу коей оно приобрѣло значительныя права и привилегіи, а именно: король не можетъ принимать никакихъ государственныхъ меръ безъ согласія дворянъ; каждый дворянинъ имѣетъ право присутствовать на сеймѣ; дворяне изъяты отъ платежа податей и отъ всякаго рода повинностей; дворяне могутъ протестовать противъ короля, если бы онъ вздумалъ нарушить упомянутую буллу. Кроме того, в 1221 году Андрей II подтвердилъ древнія права за некоторыми городами, которые стали называться свободными: они непосредственно зависели отъ короля и непосредственно ему платили подати, что продолжалось до 1848 года.

В правленіе короля Бѣлы IV (1235-1270 гг.), в Венгрію вторглись Монголы и, после пораженія Венгровъ при р. Шае, Бѣла IV бежалъ въ Загребъ. Вождь монгольскій Батый, извѣщенный о бѣгствѣ короля на территорію хорватскую, поспѣшилъ перейти съ огромнымъ войскомъ р. Драву, между гг. Вараждиномъ и Вировитицей, и направить свое движеніе на Загребъ. Бѣла IV бежалъ в Далмацію в г. Спалато. По разореніи Зегреба, Батый двинулся на юго-западъ, занявши позицію на Іеленскомъ полѣ, расположенномъ между гг. Фиуме и Вуккари. Въ тоже время другой монгольскій вождь Гайданъ, прошедши, можно сказать, съ огнемъ и мечемъ Сремъ, всю нынѣшнюю хорватскую военную границу, вступилъ в Далмацію, покоривъ при семъ все пространство между р. Зерманьей и Цетиной. Между темъ бежавшіе Хорваты стали собираться на Кварнерскихъ островахъ, а за темъ, подъ предводительствомъ франко-пановъ и некоторыхъ другихъ магнатовъ, ударили на Батыя и окончательно его разбили в 1242 году. Битва эта произошла на Іелеискомъ полѣ, которое с того времени получило названіе Гробнаго (Гробничко поле).⁶ Гайданъ, узнавъ о пораженіи Батія и теснимый, въ свою очередь,

6 Оно лежитъ в 1 1/2 часовомъ разстояніи отъ г. Фиуме (Река), вдоль дороги, идущей в Кармитаде. Въ настоящее время оно представляетъ пустое, покрытое

Нажалост, после Беле III није остало директних наследника; и зато се опет појавило неколико кандидата за престо, који су добијали помоћ споља. У маси хрватског становништва врење расте, као последица тога што су краљеви угро-хрватски почели да, мимо хрватског сабора, опорезују Хрвате великим порезима, шаљу себи блиска лица као жупане у Хрватску итд. Неки градови, посебно приморски, чак су почели да закључују тајне договоре са страним владама. У то време потпуне владавине анархије међу Хрватима за краља је изабран Андраш II. У нади да ће наћи себи подршку барем у локалним хрватским племићима, 1222. године је издао Златну булу, на основу које су они добили значајна права и привилегије, наиме: краљ не може предузимати никакве државне мере без сагласности племића; сваки племић има право да присуствује сабору; племићи су изузети од плаћања пореза и од сваке врсте обавеза; племићи могу протестовати против краља уколико би он намерио да прекрши поменути булу. Осим тога, 1221. године Андраш II је потврдио стара права неких градова, који су стали да се називају слободнима: они су непосредно зависили од краља и непосредно му плаћали порез, што је трајало до 1848. године.

За време владавине краља Беле IV (1235–1270) у Угарску су упали Монголи и после пораза Угара код реке Шајо Бела је побегао у Загреб. Монголски вођа Бати, извештен о бекству краља на хрватску територију, пожурио је да пређе са великом војском реку Драву, између градова Вараждина и Вировитице, и крене у свој поход на Загреб. Бела IV је бежао у Далмацију у град Сплит. После разарања Загреба, Бати се запутио на југозапад, заузевши позицију на Личком пољу, које се протеже између градова Фиуме и Вукарија. У исто време други монголски вођа, Гајдан, прошавши, може се рећи огњем и мачем, Срем и сву садашњу хрватску војну границу, ступио је у Далмацију, покоривши сво пространство међу рекама Зрмањом и Цетином. У међувремену су Хрвати који су бежали почели да се скупљају на Кварнерским острвима, а затим су под вођством Франкопана и неколико других великаша ударили на Батија и коначно га уништили 1242. године. Та битка се десила на Личком пољу, које је после тог времена добило назив Гробно (Гробничко поље).⁶ Гајдан, сазнавши о Батијевом поразу, и притиснут хрватским јунацима, по-

6 Налази се на сат и по од Фиуме (Ријеке), низ пут, идући у Карматиду. Данас оно представља пусто, камењем прекривено пространство, где нема никаквог растиња. Народна легенда каже да су у време битке падале са неба змије, које су сисале Монголима крв, и камење, које је веома опустошило монголске редове. Они су били толико уплашени да су се дали у бегство, остављајући поље прекривено мртвим телима и натопљено крвљу. Многа места у Хрватској су са-

хорватскими юнаками, отступил в том же году, чрезь Боснію, Сербію и Болгарію. По удалении Монголов, Бела IV с триумфом возвратился въ Венгрію. Он пожаловалъ хорватскому дворянству, городам и уездам разные дипломы, дарственные грамоти (*litterae donationales*) и привилегии. В 1246 г. онъ провозгласилъ своего сына Стефана своим наследником и пожаловалъ ему титулъ князя всей Славонии (*Dux tutius Slavoniae*), то-есть, слаланских земель– Хорватии, Славонии и Далмации; самъ же онъ принял титулъ *Rex Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* или же *Rex tutius Slavoniae*, а королевство, в официальныхъ актах, стало называться Триединым. В 1248 г., по ходатайству Крбавско-Модружскаго епископа Филиппа, папа Инокентии IV дозволилъ ввести славанскій языкъ въ церковное богослуженіе на всеі территоріи Триединого королевства и употребление его продолжалось за начало XVIII века, когда снова введенъ былъ латинскій повсеместно, за изъятиемъ Сеньской епархіи и некоторыхъ местностей в Далмации и Истрии. Правленіе Стефана V (1270 –1272) и Ладислава IV (1272-1290) было ознаменовано войнами с Чешскимъ королемъ Отокаромъ и расширениемъ власти дворянства въ ущербъ народу.

По смерти Ладислава IV, хорватско-венгерская корона послужила снова семенемъ раздора. Между прочимъ, Неаполитанская королева Марія, сестра Хорватско-Венгерскаго короля Ладислава и супруга Карла II Анжуйскаго, подстрекаемая папой Николаемъ IV, провозгласила Венгерскимъ королемъ своего сына Карла Мартеля, тогда как венгерское дворянство приняло сторону Андрея III, сына Ладислава IV, предложивъ ему въ 1290 г. венгерскую корону. Впрочем, и в Триединомъ королевстве были две партии: одна, строго держалась смысла конвенцій, заключенной Хорватами съ династіемъ Арпадовъ, заявила себя въ пользу Андрея III, какъ законнаго наследника короны Звовиміра; другая же, находясь подъ влияніемъ римскаго двора, поддерживала кандидатуру Карла Мартеля. По между тем, когда хорватско-венгерская корона колебалась между двумя соискателями, Карль Мартель умеръ (в 1296 г.). Тогда папа Бонифаций VIII поспешилъ предложить въ короли Карла Роберта Неаполитанскаго, третьяго сына Карла Мартеля. Партія, расположенная въ пользу неаполитанскаго дома, отправила въ 1297 г. в Римъ своего посла, уполномочивъ его объявитъ Карлу Роберту, что какъ Триединое королевство, начиная со времени Звовиміра, руководилось, при выборахъ королей, соображеніями римскаго двора, то поэтому и предлагаетъ ему корону Звонимира, с условіемъ впрочем,

камнем, пространство, где не встрѣчается никакой растительности. Народная легенда говорить, что во время бои падали с неба змей, которыя сосали кровь у Монголовъ, и камни, которые сильно опустошали ряды Монголов. Они были такъ испуганы, что обратились в бѣгство, оставивъ поле, покрытое мертвыми телами и залитое кровью. Многія места в Хорватии сохранили названіе Пасоглавцы (люди с песьими головами), какое давали Монголамъ Хорваты.

вукао се исте године кроз Босну, Србију и Бугарску. После повлачења Монгола Бела IV се тријумфално вратио у Угарску. Он је даровао хрватским племићима, градовима и срезовима разне дипломе, даровне повеље (*litterae donationales*) и привилегије. Године 1246. прогласио је свога сина Стефана за свог наследника и доделио му титулу кнеза целе Славоније (*Dux tutius Slavoniae*), тј. словенских земаља – Хрватске, Славоније и Далмације; а он сам је узео титулу *Rex Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* или још *Rex tutius Slavoniae*, а краљевина, у званичним актима, од сада се назива Троједном. Године 1248, на молбу крбавско-модрушког бискупа Филипа, папа Иноћентије IV дозволио је да се уведе словенски језик у црквено богослужење на целој територији Троједног краљевства и његова употреба се продужила до почетка XVIII века, када је поново уведен латински свуда, са изузетком Сењске епархије и неколико месних из Далмације и Истре. Владавине Стефана V (1270–1272) и Ладислава IV (1272–1290) биле су обележене ратовима против чешког краља Отокара и ширењем власти племића науштрб народа.

После смрти Ладислава IV хрватско-угарска круна је поново послужила као семе раздора. Између осталог, напуљска краљица Марија, сестра хрватско-угарског краља Ладислава и супруга Карла II Анжујског, подстицана од стране папе Николе IV, прогласила је свога сина Карла Мартела за краља Угарске. Угарско племство је тада заузело страну Андреја III, сина Ладислава IV, предложивши му 1290. године угарску круну. Уосталом, и у Троједном краљевству су биле две странке: једна, која се строго држала смисла конвенције закључене међу Хрватима и династијом Арпадовића, изјаснила се за Андреја III као законитог наследника Звонимирове круне; друга пак, налазећи се под утицајем римског двора, подржала је кандидатуру Карла Мартела. Но, међутим, док се хрватско-угарска круна колебала између два кандидата, Карло Мартел је умро (1296. године). Тада је папа Бонифације VIII пожурио да предложи за краља Карла Роберта Напуљског, трећег сина Карла Мартела. Странка наклоњена напуљском дому, послала је 1297. године у Рим свог представника, овластивши га да саопшти Карлу Роберту како се Троједна краљевина, од Звонимировог времена, руководила при избору краља разматрањима римског двора, те му зато и предлажу Звонимирову круну, међутим са условом, да је она морала да буде само власништво управо мушког покољења по правој силазећој линији. Године 1300. Карл Роберт је био крунисан Звонимировом круном у Загребу, а 1301.

чувала назив Пасоглавци (људи са псећим главама), који су Хрвати дали Монголима.

что она должна была составлять только собственность мужского поколения по прямой нисходящей линии. В 1900 г. Карль Робертъ былъ коронованъ короною Звонимира в Загребе, а въ 1301 г. умеръ отъ отравы Андрей III, съ коимъ прекратилась династія Арпадовъ, а следовательно и договор, заключенный между Хорватами и Венграми, утратилъ свою силу. Личная же унія между королевствами Венгерскимъ и Хорватскимъ пресеклась, вследствие того, что Венгры предложили корону Св. Стефана Чешскому королю Вячеславу II. Но онъ вместо себя, предложилъ въ короли своего сына Вячеслава III, который и былъ коронованъ в Стульвейссебурге в 1301 г. По избраніи своимъ на венгерскій престолъ, Вячеславъ III образовалъ в Хорватии благопріятную себе партію и сталъ уже домогаться и хорватской короны; Карль Робертъ, в свою очередь, сталъ искать короны венгерской, что и послужило поводомъ к войнѣ между Хорватами и Венграми. После пораженія Вячеслава III при Загребе, онъ оставилъ Венгрію, и ему наследовалъ Оттовъ Баварскій; но и этотъ послѣдній принужденъ былъ бежать оттуда после трехлѣтняго царствованія. Тогда Венгры предложили корону Св. Стефана Хорватскому королю Карлу-Роберту, который и былъ коронованъ в 1809 году в г. Буда.

Карль I Робертъ (1300-1342 гг.), желая уменьшить права хорватскаго дворянства, которое, какъ выше замечено, имело непосредственное влияние на выборы королей, вооружилъ темъ противъ себя наивліятельный классъ населенія. Местное населеніе, в особенности приморское, видя безсиліе короля восстановить спокойствіе и порядокъ в странѣ, а также и положить конецъ произволу дворянства, неоднократно искало себе защиты у Венецианцев, которые и приобрели себе при этомъ случаѣ некоторые Далматинскіе города. Преемникъ Карла-Роберта Людовикъ I (1342– 1382 гг.), сознавая потребность удовлетворить законныя заявленія Хорватовъ, обнародовалъ въ 1359 г. дипломъ, в которомъ, между прочимъ, говорится: жители королевства Славоніи, (то-есть: Тріединого королевства) не подлежатъ суду по ту сторону р. Дравы, но единственно суду бана или его наместника; но если Хорваты будутъ недовольны решениемъ местныхъ властей, то могутъ апеллировать к королю. Упрочивъ порядковъ в странѣ, онъ озабочился также и внешними делами и вѣль с Венецианцами войны, результатами коихъ было покореніе: гг. Зара, Собенико, Трау, Спалато, Нинь и Брацау, такъ что дожъ венецианскій былъ принужденъ в 1358 г. отказаться отъ титула Далматинскаго воеводы (*dux Dalmatine*).

Со смертію Людовика I, послѣдняго представителя мужскаго колѣна Анжуйскаго дома по прямой нисходящей линіи, снова пресеклась личная унія между королевствами Хорватскимъ и Венгерскимъ. Действительно, Венгры избрали на свой престолъ Марію, дочь покойнаго короля, а Хорваты, хотя въ средѣ ихъ и была партія благопріятная Маріи, предложили корону Звонимира родственнику Маріи— Карлу Ду-

умро је од тровања Андрија III, са којим се завршила династија Арпадовића, а самим тим и договор закључен између Хрвата и Угара изгубио је своју снагу. Персонална унија међу краљевствима Угарском и Хрватском прекинута је због тога што су Угари понудили круну Светог Стефана чешком краљу Вјачеславу II. Но он је, уместо себе, предложио за круну свога сина Вјачеслава III, који је и био крунисан у Столном Биограду 1301. године. После свог избора на угарски престо, Вјачеслав III је образовао у Хрватској себи наклоњену странку и већ кренуо да се домогне и хрватске круне; Карл Роберт, са друге стране, кренуо је да тражи и угарску круну, што је и послужило као повод за рат између Хрвата и Угара. После пораза Вјачеслава III код Загреба, напустио је Угарску и наследио га је Ото Баварски; али и тај други је био принуђен да бежи одатле после трогодишње владавине. Тада су Угри предложили круну Светог Стефана хрватском краљу Карлу Роберту, који је и био крунисан 1309. године у Будиму.

Крал I Роберт (1300. до 1342), желећи да умањи права хрватског племства које је, како је горе наведено, имало непосредан утицај на избор краља, наоружао је тиме против себе најутицајнију класу становништва. Локално становништво, посебно приморско, видевши краљеву немоћ да успостави мир и ред у држави, као и да стави крај на самовољу племства, у више наврата је тражило заштиту од Млечана који су стекли тада неке далматинске градове. Наследник Карла Роберта, Лудовик I (1342–1382), свестан потребе да се удовољи легитимним захтевима Хрвата, 1359. године је обнародовао диплому у којој се, између осталог, каже: житељи краљевства Славоније (тј. Троједне краљевине) не подлежу суду с друге стране реке Драве, него јединственом суду бана или његовог замњника; али ако Хрвати не буду задовољни решењем месних власти, могу се жалити краљу. Учврстивши поредак у земљи, позабавио се такође и спољним пословима и водио је ратове са Млечанима, чији резултати су били покоравање: Задра, Шибеника, Трогира, Сплита, Нина (Книна) и Брача, тако да је венецијански дужд био принуђен да се 1358. године одрекне титуле далматинског војводе (*dux Dalmatiae*).

Смрћу Лудовика I, последњег представника мушке лозе куће Анжујаца у директној силазећој линији, поново је прекинута персонална унија између краљевина Хрватске и Угарске. Заиста, Угри су на свој престо изабрали Марију, ћерку покојног краља, а Хрвати, мада је и међу њима била странка наклоњена Марији, понудили су Звонимирову круну Маријином рођаку – Карлу Драчком Напуљском, који је под именом Карло II крунисан у Загребу 1385. године. Међутим, краљица Марија I је побудила свеопшту ненаклоност Угара, који су је и свргли са престола, позвавши 1386. године хрватског краља Карла

раццо Неаполитанскому, который подь именем Карла III былъ в 1385 г. короновать в Загребе. Впрочемъ, королева Марія I возбудила в себе всеобщее нерасположеніе Венгровъ, которые и свергли ее съ престола, пригласивъ в 1386 г. Хорватскаго короля Карла II принять корону Св. Стефана. Он отправился въ Стульвейссенбургъ для коронованія, но сороко дней спустя былъ умерщвлен въ г. Буде, по приказанію бывшей королевы Марии. Убіство это произвело возстаніе въ Тріединомъ королевстве. Марія поспешила собрать войско, во главе коего пошла сама, в сопровожденіи своей матери Елизавети, для усмиренія Хорватовъ. Впрочемъ венгерское войско было разбито, а Марія и Елизавета отведены на заточеніе въ г. Новоградъ (при устьяхъ р. Зерманы). Между тем на венгерскій престоль вступилъ Сигизмундъ, сын Чешскаго короля Вячеслава IV и жених Марии: онъ пригласилъ Хорватовъ признать его своим королем. Некоторые хорватскіе магнаты, по личнымъ своим интересам, приняли это приглашеніе; большинство же населенія высказалось враждебно этому выбору. Тогда Сигизмундъ предпринялъ въ Тріединое королевство поход, съ целью наказать Хорватовъ за их неповиновеніе, а главнымъ образом, чтобы освободить изъ плена свою невесту, что и удалось ему сделать при содействіи своей партіи.

Сигизмундъ (1386-1401 гг.), достигши королевской власти скорее при помощи оружия, чем по выбору народа, понятнo, нашель в Тріединомъ королевстве враждебное себе расположеніе умовъ: впрочемъ и в Венгрии была сильная партія, вполне ему неприязненія. Усиленію броженія умовъ много содействовало покореніе Далмации в 1388 году Боснійскимъ королемъ Стефаномъ Твердкомъ (Твартко). Наконецъ, Хорваты решаются созвать в 1396 г. в г Книне сеймъ, который и положили предложить корону Звонимира королю Неаполитанскому Владиславу, сыну Карла II. Вт 1397 г. и Венгры пригласили Хорватскаго короля принять корону Св. Стефана. В 1401 г. Владиславъ короновался в г. Зара королемъ Тріединого королевства.

ЧАСТЬ CLXVIX, ОТД. 2

Владиславъ (1401-1409 гг), нуждался в денежных средствах, продалъ венецианской республике за 100.000 дукатовъ приморскую Далмацию и прилегающіе к ней острова. Этотъ поступок вооружилъ противъ него даже самихъ его партизановъ въ Хорватии, и темъ воспользовалась враждебная ему партія Сигизмунда. Видя постепенно возрастающее броженіе умовъ в Хорватіи и не чувствуя себя в силахъ подавить волненіе, он отправился обратно въ Неаполь. Тогда Хорваты вторично предложили престоль свой Сигизмунду (1409-1437). Не соглашаясь подтвердить договоръ, заключенный его предшественникомъ съ Венецианцами, Сигизмундъ побудилъ послѣднихъ напасть

II да прихвати круну Светог Стефана. Он се запутио се у Столни Београд ради крунисања, али након четрдесет дана бива убијен у граду Будиму, по заповести бивше краљице Марије. Убиство је произвело устанак у Троједној краљевини. Марија је пожурела да окупи војску, на чијем челу је била она сама, у пратњи своје мајке Елизабете, да би умирила Хрвате. Међутим угарска војска је била поражена, а Марија и Елизабета одведене у заточеништво у Новиград (при ушћу реке Зрмање). На угарски престо је ступио Сигизмунд, син чешког краља Вјачеслава IV и Маријин супруг: он је позвао Хрвате да га признају за свога краља. Неки хрватски великаши, из личних својих интереса, прихватили су тај позив; већина становништва је изразила непријатељство према том избору. Тада је Сигизмунд предузео поход на Троједну краљевину, са циљем да казни Хрвате за њихову непослушност, а главно да ослободи из заточеништва своју невесту, што је уз помоћ своје странке и успео да уради.

Сигизмунд (1386–1401), достигавши краљевску власт више уз помоћ оружја него по народном избору, разуме се, нашао је у Троједној краљевини непријатељско расположење према себи: и у Угарској је, пак, била велика група њему ненаклоњених. Јачању врења допринело је и покоравање Далмације 1388. године од стране босанског краља Стефана Твртка (Твртко). Коначно, Хрвати су решили да 1396. године у граду Книну сазову сабор, који је понудио Звонимирову круну напуљском краљу Владиславу, сину Карла II. Године 1397. и Угри су позвали хрватског краља да прихвати круну Светог Стефана. Године 1401. Владислав је у Задру крунисан за краља Троједне краљевине.

ДЕО CLXVIX, ОДЕЉАК 2.

Владислав (1401–1409), коме је био потребан новац, продао је Млетачкој републици за 100.000 дуката приморску Далмацију и острва која јој припадају. Овај чин је наоружао против њега чак и његове Хрвате, и тиме се користила њему непријатељска Сигизмундова странка. Видећи да врење у Хрватској постепено расте и не осећајући се снажним да угуши талас незадовољства, вратио се у Напуљ. Тада су Хрвати други пут предложили свој престо Сигизмунду (1409–1437). Не слажући се да потврди договор закључен од стране његовог претходника с Млечанима, Сигизмунд је подстакао последње да нападну Далмацију, и Млечани су силом оружја освојили власт коју су мислили да ће стећи помоћу злата. Да би, без сумње, смирио превирање у хрватском становништву, Сигизмунд је свечано признао, посебном дипломом, политичку независност хрватске круне од угарске.

на Далмацию, и Венецианцы приобрели силою оружія те владения, которые наделались получить ценою волота. В виду, без сомнения, успокоить брожение умов въ хорватском населении, Сигизмунд торжественно призналь, особымъ дипломоль, политическую независимость хорватской короны отъ венгерской.

В XV столетии опасным врагом Хорватов являются Турки. Покоривъ Боснію в 1468 г., они начали уже делать частыя вторжения на территорию Триединого королевства. Император Германский Фридрихъ, по званию Хорватского короля (1459-1466 гг.), принужден былъ бороться, то съ Турками, то съ Венграми, впрочем, без большаго успеха. В виду восстановить столь необходимую, по силе обстоятельств, политическую связь между двумя королевствами Венгерским и Хорватским в особе одного государя, Хорваты сочли нужнымъ предложить корону Звонимира Венгерскому королю Матвею Корвину (1465 –1490 гг.) из дома Гуніядовъ. Важное историческое значеніе имеет приказание, данное Матвеем Корвиномъ на имя Хорватского бана Ивана Туза: созвать соборъ и объявить войну Туркамъ; отсюда явствуешь, что хорватский сейм не утратилъ своего древняго значенія. При Матвее Корвине, в виду частых вторженіи Турок, било даровано сословію благородных право выбирать из среды своей главного начальника народного войска, который назывался капитаном; звание это обыкновенно принадлежало бану, который по сей причине и назывался капитаном Триединого королевства, а помощник его – вице-капитаном (подкапитан).⁷ Правление Матвея Корвина было ознаменовано еще одним событием, в сущности мало-значущим, но поведшимъ к весьма важнымъ последствиям. Он поссорился съ членомъ того вліятельнаго семейства, которое неоднократно оказывало услуги Венгерским королямъ и всегда было на стороне политическаго соединенія Хорватскаго королевства с Венгерским, а именно – съ . Иваномъ Франкопаном: в видах мщенія Матвею Корвину, Иванъ Франкопан подарил родовое свое владение о. Велья (Кркъ) Венецианцам, а затем и самъ бежал к ним.

Матвей Корвинъ, умирая, оставилъ после себя законнаго, наследника в лице своего сына – Ивана Корвина; Хорваты предложили ему свою корону; Венгры же выбрали своим королемъ Владислава II, сына Польскаго короля Казимира. Положеніе Ивана Корвина, как Хорватскаго короля, было весьма трудное. Хорваты не могли иметъ к нему доверія и не могли не относиться враждебно к своему королю, который и по своему происхожденію, и по чувствамъ былъ

7 Со времени устройства военной границы, утратилось самое название капитана; впрочем, хотя обязанности подкапитана ныне более не существуютъ, тем не менее достоинство принадлежит, гр. Георгію Іелачичу, с содержанием, по древнему обычаю, 1000 гульденов.

У XV столећу као опасни непријатељи Хрвата јављају се Турци. Покоривши Босну 1463. године, почели су да често упадају на територију Троједне краљевине. Немачки цар Фридрих, по звању Хрватског краља (1459-1465), био је принуђен да се бори, час са Турцима, час са Угрима, међутим без великих успеха. У циљу да успостави преко потребну, силом прилика, политичку везу међу две краљевине, Уграске и Хрватске, у личности једног суверена, Хрвати су сматрали потребним да предложи Звонимирову круну угарском краљу Матији Корвину (1446–1490) из дома Хуњади. Важан историјски значај има заповест Матије Корвина хрватском бану Ивану Тузу: сазвати сабор и објавити рат Турцима; из овога је видљиво да хрватски сабор није изгубио свој стари значај. Под Матијом Корвином, због честих упада Турака племићком сталежу је дато право да из својих редова бира главног команданта народне војске, који се називао капетаном; то звање је обично припадало бану, који се због тога и називао капетаном Троједне краљевине, а његов помоћник вицекапетаном (поткапетан).⁷ Владавина Матије Корвина била је обележена још једним догађајем, у суштини безначајним, али који је довео до врло важних последица. Он се посвађао са чланом тог утицајне породице која је у више наврата пружала услуге угарским краљевима и увек била на страни политичке заједнице Хрватског краљевства са Угарском, на име са Иваном Франкопаном: због освете Матији Корвину, Иван Франкопан је предао свој предачки посед Вељу (острво Крк) Млечанима, а затим и сам побегао к њима.

Кад је умро, Матија Корвин је оставио иза себе законитог наследника у лику свога сина Ивана Корвина; Хрвати су њему понудили своју круну; Угри су, пак, изабрали за свога краља Владислава II, сина пољског краља Казимира. Положај Ивана Корвина као хрватског краља био је веома тежак. Хрвати нису могли да имају поверења у њега и нису могли да се не односе непријатељски према своме краљу, који је и по свом пореклу и по осећају био Угар, а још притом имајући пуно право на угарску круну, био одбијен од стране Угара. Као последица тога, Хрвати су убрзо позвали аустријског надвојводу Максимилијана да прихвати Звонимирову круну. На основу конвенције закључене између Максимилијана и Владислава II и одобрене од хрватског сабора, одлучено је да се Максимилијан одрекне хрватске круне у корист Владислава и његових потомака по

7 Од времена настанка војне границе, изгубио се сам назив капетана; међутим, иако дужности поткапетана више не постоје, не мање достојанство припада Ђорђу Јелачићу, са, по древном обичају, 1000 гулдена.

Венгерц, да еще притомъ, имея полное право на венгерскую корону, быть отвергнутъ Венграми. Вследствие того Хорваты вскоре прислали эрць-герцога Австрійскаго Максимилиана принять корону Звонимира. По силе конвенции, заключенной между Максимилианом и Владиславомъ II и одобренной хорватскимъ соборомъ, било положено, что Максимилианъ отказывается отъ хорватской короны в пользу Владислава и его потомства по прямой мужской линіи; в случае же, если не будетъ прямыхъ у него наследников, то хорватский престолъ вместе с венгерскимъ переходить к Максимилиану и его наследникамъ по нисходящей мужской линіи. По смыслу означенной конвенцій, Владиславъ I, король Венгерский, короновался в 1492 г. хорватскою короною и торжественно при семь прислагал, что будетъ ненарушимо сохранять хорватскую конституцію, а притомъ и подтвердилъ права и привилегіи городовъ. Въ своей грамоте онъ говоритъ о королевствахъ Хорватскомъ и Венгерскомъ, какъ о двухъ отдельныхъ государствахъ. При Владиславе II (1402-1516 гг.), Турки покорили все простравство, где нынѣ расположены регименты Лиский и Отогацкій и стали делать набеги на Далиацію, где впрочемъ были успешно отражаемы. При его наследнике Людовике II (1516-1526 гг.) произошло при г. Мокаче между войсками вешгерско-хорватскимъ и турецкимъ генеральное сражение, которое окончилось в пользу турецкого оружия; самъ Людовикъ пал на поле битвы; значительная часть Венгрии, Хорватии и Славонии обратилась в турецкіи провинции.

В промежутокъ времени отъ прекращенія династии Арпадовъ и до предложенія короны Звонимира Габсбургской династии, царствовала на территории Тріединого королевство полвая олигархія, которая повела к некоторымъ измененіямъ политическихъ отношеній этого королевства к Венгрии. Так, мы встречаемъ нередкіе примеры, что общій король венгерско-хорватский одновременно короновался и венгерскимъ хорватско-славонско-далматинскимъ королемъ; сами же Хорваты стали уже посылать на токовія *Comitia insuguralia* своихъ пословъ, *Oratores Regni*. Когдаже, вследствие частихъ набеговъ Турокъ, представилась Хорватамъ крайняя потребность обсуждать в сообществе съ Венграми вопросъ о мерахъ к отраженію общаго своего врага, то и Загребскій сеймъ, имевши, например, при Матвее Корвине наименованіе *Congregatio Generalis*, сталъ уже отправлять своихъ *Oratores Regni* и на аенгерскіе сейми, впрочемъ, какъ представителей самостоятельного королевства, что продолжалось до 1848 г. Число ихъ обыкновенно бывало три, они пользовались правомъ *veto*. Кстати замѣтить, что венгерскіе сеймы, по старинному обычаю, происходили обыкновенно на поле вблизи Буды, Стульвейссенбурга или некоторыхъ другихъ городовъ; въ XV-мъ же и XVI-мъ векахъ сеймы весьма часто происходили на поле Ракоше, вблизи г. Пешта. Когда же Турки покорили Буду, то сеймы обыкновенно держались в г. Пресбурге, какъ ближайшемъ к

директној мушкој линији; у случају да он нема директних наследника, тада ће хрватски престо, заједно са угарским, прећи на Максимилијана и његове наследнике по силазној мушкој линији. По смислу наведене конвенције, Владислав II, угарски краљ, крунисао се 1492. године хрватском круном и свечано се заклео да ће неприкосновено чувати хрватски устав, а притом и потврдио права и привилегије градова. У својој повељи он говори о краљевинама Хрватској и Угарској као о двојним државама. За време Владислава II (1492–1516) Турци су покорили сво пространство где се сада налазе регименти Лички и Оточачки и почели да врше упаде у Далмацију, где су међутим били успешно одбијени. За време владавине његовог наследника Лудовика II (1516–1526) десила се код града Мохача међу угарско-хрватским и турским војскама генерална битка, која се завршила у корист турског оружја; сам Лудовик пао је на бојном пољу; значајни делови Хрватске, Угарске и Славоније претворили су се у турску провинцију.

У временском интервалу од нестанка династије Арпадовића до понуде Звонимирове круне Хабзбуршкој династији, на територији Троједне краљевине царовала је потпуна олигархија, која је водила ка неким променама политичких односа овог краљевства према Угарској. Тако срећемо не тако ретке примере да се заједнички краљ угарско-хрватски истовремено крунише и за угарског хрватско-далматинског-славонског краља; сами Хрвати су већ стали да шаљу на такве *Comitia inauguralia* своје представнике, *Oratores Regni*. Када се већ, као последица честих упада Турака, појавила код Хрвата крајња потреба да расправљају заједно са Угрима о питању мера за одбацивање заједничког свог непријатеља, то је и загребачки сабор, имавши, на пример, под Матејом Корвином именовање *Congregatio Generalis*, кренуо већ да шаље своје *Oratores Regni* и на угарске саборе, међутим, као представнике самосталног краљевства, што је потрајало до 1848. године. Њих је обично било три, користили су се правом вета. Узгред ваља приметити, да су се угарски сабори, по старом обичају, обично дешавали на пољу код Будима, Старог Биограда или неких других градова; у XV још и XVI веку, сабори су се веома често дешавали на пољу Ракоше, у близини града Пеште. Када су Турци већ покорили Буду, сабори су се обично одржавали у граду Братислави, као најближем Бечу, где су боравили краљеви из династије Хабзбурга. Од 1848. године законом је било прописано одржавање угарског сабора у Пешти.

Смрт Лудовика, који није иза себе оставио мушког потомка, поново се прекинула персонална унија између Хрвата и Угара. На

Вене, где перебували королі династії габсбургської. Начиная сь 1848 года, законом было положено созывать венгерскій сеймъ в г. Пеште.

Смерть Людовика, не оставившего после себя детей мужескаго пола, снова прервала личную унію между Хорватіей и Венгріей. На сейме, созванном 10-го января 1527 г. въ г. Цетине, въ военной хорватской границе, было положено предложить хорватскую корону Габсбургской династии, въ лице эрць-герцога австрійскаго Фердинанда, короля Богемии и Венгрии. Депутація, избранная изъ среди сейма, отправилась въ томъ же году к эрць-герцогу Фердинанду сь предложением ему хорватской короны, а вместе сь тем поднесла ему на подтверждение письменное заявленіе сейма, что, принимая хорватскую корону, он долженъ присягать в ненарушимом сохранении правъ, свободы и законовъ Тріединого королевства. Въ ответъ на помянутое заявленіе сейма, эрць-герцог Фердинанд обнародовалъ особый документъ, въ силу коего были им признаны все политическія заявленія Хорватовъ, а за тем последовало и его коронованіе. Предложивъ Фердинанду корону Звонимира, Хорваты признали за габсбургским домом наследственное право на хорватскій престолъ, впрочем, только за мужскінь коленом. „Знайте, ваше величество”, объявили Фердинанду хорватскіе магнаты, „нигде не значитъся, что кто либо завладел Хорватіей силою оружія. По смерти въ бозе почившаго нашего короля Звонимира, мы добровольно присоединились к святой короне венгерской, как и теперь добровольно к вашему величеству”. Сь этих поръ хорватскій сейм начинаетъ посылать своих пословъ к венскому двору, дабы вести с ним дела Тріединого королевства непосредственно, безъ всякаго посторонняго вмешательства.

Фердинанд I, какъ король хорватскій (1527-1564 гг.), неоднократно защищал политическую самостоятельность Тріединого королевства отъ покушеніи Мадьярь на его самостоятельность. Притом Хорваты платили только половину тех податей, какими были обложены Венгры; Хорваты были изъяты отъ содержанія войска; морская ихъ торговля была свободна и т. д. Такая особая милость, выказаная Фердинандом по отношенію к Хорватам, может быть объяснена также и тем, что Венгри неуклонно сохраняли принципы избирательный и только въ 1687 г. признали за габсбургскою династію право наследственности на венгерскій престолъ, что и послужило снова скріпленіемъ личной унии между тими двумя королевствами. Частыя вторженія Турок на територію Тріединого королевства побудили Фердинанда въ 1546 г. положить начало устроенію военной границы, а именно: региментов Кармитадтскаго и Банальских. При Максимилиане II (1564-1576 гг.) Турки, воспользовавшись сельским бунтомъ, овладели крепостями вдоль р. Уна. Преемник его Рудольф II (1576-1612 гг.), побуждаемый, без сомненія, внешними событіями, начинаетъ уже явно покровительствовать политическим заявленіям Венгров въ ущербъ Хорватам. Такъ, была устроена в Вене *Salcellaria Aulica Hungarica*, которая служи-

сабору сазваном 10. јануара 1527. године у граду Цетину, у војној хрватској граници, одлучено је да се хрватска круна понуди Хабзбуршкој династији, у особи надвојводе аустријског Фердинанда, краља Чешке и Угарске. Депутација, изабрана из редова сабора, упутила се те исте године надвојводи Фердинанду са понудом хрватске круне, а заједно са тим предала му је на потврђивање писмену изјаву сабора да, примајући хрватску круну, мора се заклети на неприкосновено очување права, слободе и закона Троједне краљевине. Као одговор на поменуту изјаву сабора, надвојвода Фердинанд обнародовао је посебан документ, на основу којег су им биле признате све политичке изјаве Хрвата, а затим је уследило и његово крунисање. Предложивши Фердинанду Звонимирову круну, Хрвати су признали дому Хабзбурговаца наследно право на хрватски престо, међутим само по мушкој линији. „Знајте, ваше величанство”, рекли су Фердинанду хрватски великаши, „нигде није наведено да је било ко завладао Хрватском силом оружја. После смрти покојног нашег краља Звонимира, ми смо се добровољно присајединили светој угарској круни, како и сад добровољно вашем величанству”. Од тада хрватски сабор креће да шаље своје представнике на бечки двор, да би водили непосредно са њима послове Троједне краљевине, без икаквог страног мешања.

Фердинанд I, као хрватски краљ (1527–1564), у више наврата је штитио политичку самосталност Троједне краљевине од покушаја Мађара да уруше њену самосталност. Притом Хрвати су плаћали само половну пореза који су били обавезани Угри; Хрвати су били изузети од одржавања трупа; поморска трговина је њима била слободна итд. Таква посебна милост коју је Фердинанд исказао у односима са Хрватима може бити објашњена и тиме што су Угри постојано чували изборни принцип и тек 1687. године Хабзбуршкој династији признали право наслеђивања угарског престола, што је и послужило поновном јачању персоналне уније међу два краљевства. Чести упади Турака на територију Троједне краљевине подстакли су Фердинанда да 1546. године покрене успостављање војне границе, односно: регименте Кармитадски и Баналски. За време владавине Максимилијана II (1564–1576) Турци су, искористивши сеоску побуну, завладали трђавама дуж реке Уне. Његов наследник Рудолф II (1576–1612), побуђен, без сумње, спољашњим догађајима, почиње већ јавно да штити политичке изјаве Угара науштрб Хрвата. Тако је била уређена у Бечу *Cancellaria Aulica Hungarica*, која је служила као нека врста посредника између Беча и краљевстава Угарске и Хрватске; за званичан језик у Хрватској је био признат латински језик, који се као такав признавао и у Угарској. Хрвати

ла как бы посредникомъ между Веной и королевствами Венгерским и Хорватским; языкомъ официальнымъ в Хорватии былъ признанъ языкъ латинский, который признавался таковым и в Венгрии. Хорваты, для обсуждения дель, общих Хорватии и Венгрии, продолжали отправлять своихъ пословъ, *Oratores Regni*, в венгерскій сейм, который сталъ приобретать уже большее значеніе, чем хорватскій сейм, в особенности с того времени, когда вместо хорватскаго языка тамъ былъ введенъ латинский; хотя хорватскій сейм и былъ попрежнему созываемъ в Загребе, однако, заметно сталъ утрачивать независимое свое существование. Впрочем, бывали иногда случаи, когда отъ подиваль свои голоса; так, например, когда Рудольфъ II пожелалъ разместить немецкіе полки гарнизонами по хорватскимъ крепостямъ, то банъ хорватскій Эрдеди, не могши воспротивиться такому противзаконному решению короля, сложилъ съ себя банское достоинство. Когда же король предложилъ это достоинство эрцъ-герцогу австрійскому принцу Матвею, то хорватскій сеймъ заявилъ, что он ни подъ какимъ условіемъ не согласится на таковое назначеніе бановъ, избраніе коихъ составляетъ неотъемлемое прово хорватскаго собора. Король Рудольфъ II, теснимый Турками, согласился созвать сеймъ и снова одобрить выборы въ баны Эрдеди.

В 1619 году на Хорватскій престолъ вступилъ Фердинандъ II (1619-1687 гг.). При вступлении своемъ на престолъ, онъ подтвердилъ за королевствами Хорватским и Венгерскимъ все древнія конституционная права их. Но Хорваты не были довольны подтвердительною грамотой, так как в ней говорилось о Хорватии и о Венгрии совокупно; поэтому они заявили Фердинанду желаніе, чтобы онъ особою грамотой подтвердилъ территоріальную целостъ и политическую самостоятельность Триединого королевства. Дипломомъ, изданнымъ в г. Пресбургѣ 17-го іюня 1622 года, действительно была подтверждена территоріальная целостъ Триединого королевства, а позднее Фердинандъ II подтвердилъ и §§ 39 и 56 Загребскаго собора 1635 года, по силе коихъ была гарантирована политическая самостоятельность королевства. В 1621 году издалъ онъ новый законъ о престолонаследіи, по коему сынъ его Фердинандъ былъ объявленъ наследникомъ.

Правленіе Фердинанда II (1619 – 1687 гг.) было ознаменовано тремя событиями: во-первыхъ, войною съ Турками, во-вторыхъ, назначеніемъ Хорватскаго бана – Ивана Драшковича Венгерскимъ Палатиномъ (единственный примѣръ в исторіи Триединого королевства), и в-третьихъ, постановленіемъ Сейма 1647 года в г. Пресбурге, чтобы римско – католическая вера была единственно господствующею на территоріи королевства религіей, так как исповѣдываніе различныхъ ученій поселять только раздоръ в среде населенія.

Преемникъ Фердинанда II, Леопольдъ I (1657– 1705) сталъ ограничивать историческія права Хорватовъ: онъ наложилъ на Хорватовъ

су, за разматрање послова заједничких за Хрватску и Угарску, продужили да шаљу своје посланике, *Oratores Regni*, у угарски сабор који је већ почео да добија већи значај од хрватског сабора, посебно од времена када је уместо хрватског језика тамо био уведен латински; мада је хрватски сабор и био по пређашњем сазиван у Загребу, једнако приметно почео да губи независно своје постојање. Међутим, некада је било и случајева када је он подизао свој глас; тако, на пример, када је Рудолф II пожелео да размести немачке пукове као гарнизоне у хрватске тврђаве, бан хрватски Ердеди, не могавши да се успротиви таквом противзаконитом краљевом решењу, одбацио је титулу бана. Када је краљ понудио то достојанство надвојводи аустријском принцу Матеју, хрватски сабор је изјавио да они ни под каквим условима нису сагласни са таквим именовањем бана, чији избор представља неутуђиво право хрватског сабора. Краљ Рудолф II, притиснут Турцима, сагласио се да сазове сабор и поново одобри избор бана Ердедија.

Године 1619. на хрватски престо је ступио Фердинанд II (1619–1637). При ступању на престо он је потврдио за краљевства хрватско и угарско сва стара њихова уставна права. Али Хрвати нису били задовољни повељом о потврђивању, тако како се у њој говорило о Хрватској и Угарској свеукупно; стога су они изјавили жељу Фердинанду, да он посебном повељом потврди територијалну целост и политичку самосталност Троједне краљевине. Дипломом издатом у Братислави 17. јуна 1622. године заиста је била потврђена територијална целост Троједне краљевине, а касније је Фердинанд II потврдио §39 и 56 загребачког сабора 1635. године, по снази којих је била гарантована политичка самосталност краљевства. Године 1621. издао је нови закон о наслеђивању престола, према којем је син његов Фердинанд био одређен за наследника.

Владавину Фердинанда III (1637–1657) обележила су три догађаја: прво, рат са Турцима, друго, именовање хрватског бана Ивана Драшковића за угарског палатина (јединствени пример у историји Троједне краљевине), и треће, одлука сабора одржаног у Братислави 1647. године, да римокатоличка вера буде једина владајућа религија на територији краљевства, јер исповедање различитих учења само сеје раздор међу становништвом

Наследник Фердинанда III, Леполд I (1657–1705), узео је да ограничава историјска права Хрвата: оптеретио је Хрвате порезом; хрватски сабор је престао да се сазива; за бана, мимо сабора, био је именован Немац Јосиф Кербенштејн; кренули су да се уводе немачки језик и немачки обичаји у Хрватској; највише заповедништво војном

обременительные подати; Хорватский собор перестал созываться; баномь, помимо собора, был назначен немец Йосиф Керберштейн; стали вводиться в Хорватии немецкий язык и немецкие обычаи; высшее управление военной границы было поручено лицам немецкого происхождения, и т. д. Точно также действовал он и в Венгрии; эти меры произвели сильное брожение умов между Хорватами и Венграми. Между тем началась война с Турками. По покорении г. Буди, Турки пошла на Вену, откуда Леопольд I бежал. Вена была спасена от Турок единственно при содействии Польского короля Иоанна Собесского. По отражении Турок, Леопольд I созвал в 1687 году, сейм в г. Пресбурге и здесь объявил своего сына наследником престола, а тем самым отнял у магнатов право вмешиваться в выборы королей, – право, дарованное в 1222 году золотой буллой Андрея II. Впрочем, желая, без сомнения, успокоить брожение умов между Хорватами, он обнародовал 10-го июля 1703 года рескрипт, коим подтвердил территориальную целостность Триединого королевства и некоторые его права, как например, об изъятии у иностранцев права поселяться на территории королевства без согласия местного сейма и т. п.

Карл III (VI) (1711-1740), не имея наследников в мужском колене, издал в 1712 году прагматическую санкцию, целью обнародования коей было упрочить престолонаследие за женским коленом. Таким образом, по силе прагматической санкции, корона Венгерско-Хорватская имела бы перейти на дочь Габсбургско-Лотарингский, в лице старшей дочери Карла VI Марии-Терезии. Но как закон этот не мог войти в силу ни в Хорватии, ни в Венгрии, пока не был одобрен Хорватским и Венгерским сеймами, – то по этой причине, Карл VI и препроводил санкцию на Хорватский сейм, созванный в Загребе 9-го марта 1712 года. Приняв прагматическую санкцию, которая между прочим содержала в себе особое положение относительно прав и обязанностей государей Габсбургско-Лотарингской династии к Триединому королевству, упомянутый сейм признал за этим домом право наследства на Хорватскую корону.⁸ Впрочем, Хорваты вскоре по опыту узнали всю шаткость обещаний, торжественно данных им Карлом VI. Действительно, имея в виду скло-

8 Итак, право династией Габсбургской на корону Триединого королевства основано из выбора Фердинанда I Цетинским собором 1-го января 1527 года и на прагматической санкции, принятом Загребским собором 9-го марта 1712 года. Как собор Цетинский, так и прагматическая санкция, суть два совершенно отдаленные договора, по коим Хорватский престол, с одной стороны, перешел на дом Габсбургский, а затем Габсбургско-Лотарингский со всеми правами, какие исходи были ему присвоены. С другой стороны, Фердинанд I и Карл III (VI) торжественно обязали себя и своих законных наследников всегда ненарушимо сохранять и защищать, даже по возможности увеличивать и расширять, права и привилегии Триединого королевства.

границом је било поверено лицима немачког порекла итд. Тачно тако је дејствовао и у Угарској; те мере су произвеле силне немире међу Хрватима и Угрима. У међувремену, почео је рат са Турцима. По освајању Будима Турци су пошли на Беч, откуда је Леполд I побегао. Беч је био спасен од Турака само због помоћи пољског краља Јана Собјског. После одбијања Турака, Леполод I је сазвао 1687. године сабор у Братислави, и тамо је објавио свога сина за наследника престола, а самим тим одузео великашима право мешања у избор краља – право даровано 1222. године златном булом Андрија II. Међутим, желећи, без сумње, да смири превирање међу Хрватима, обнародовао је 10. јула 1703. године рескрипт којим је потврдио територијалну целост Троједне краљевине и неколико њених права, као на пример о изузимању права странаца да се населе на територији краљевине без сагласности месног сабора итд.

Карло III (VI) (1711–1740), немајући мушке потомке, 1712. године је издао прагматичну санкцију, чији је циљ обнародовања био успоставити наслеђивање престола и за женску лозу. На основу снаге прагматичне санкције круна угарско-хрватска имала би прећи на дом Хабзбуршко-Лотариншки, у лицу најстарије ћерке Карла VI, Марије Терезије. Но, како тај закон није могао да дође на силу ни у Хрватској ни у Угарској док га не одобре хрватски и угарски сабор – из тог разлога Карло VI је и проследио санкцију на хрватски сабор сазван у Загребу 9. марта 1712. Усвајајући прагматичну санкцију, која је, између осталог, садржала у себи посебну одредбу о правима и обавезама суверена Хабзбуршко-Лотариншке династије према Троједној краљевини, поменути сабор је признао овом дому право наследства на хрватску круну.⁸ Међутим, Хрвати су убрзо из искуства сазнали сву непостојаност обећања свечано датог од Карла VI. Заиста, у намери да приволи Угаре да прихвате прагматичну санкцију, Карло VI је изразио своју спремност да им учини уступке сваке врсте, чак и ако би они директно нашкодили политичкој самосталности Хрватске краљевине. Тако, 1715. године у граду Буда (Будим) били су основани: 1) Угарска канцеларија

8 Тако, право Хабзбуршке династије на круну Троједне краљевине засновано је на избору Фердинанда I Цетинским сабором 1. јануара 1527. године и на прагматичној санкцији донесеној Загребачким сабором 9. марта 1712. године. Како је Цетински сабор тако и прагматична санкција представљају два потпуно одвојена договора, по којима је хрватски престо, с једне стране, прешао на Хабзбуршки дом, а затим Хабзбуршко-Лотариншки, са свим правима која су од памтивека била њему додељена. Са друге стране, Фердинанд I и Карло III (VI) свечано су обавезали себе и своје законите наследнике да увек неприкосновено чувају и штите, такође по могућности увећавају и шире, права и привилегије Троједне краљевине.

нить Венгров принять прагматическую санкцію, Карль VI выразил готовность свою сделать им всевозможные уступки, хотя бы оне и наносили прямой ущерб политической самостоятельности Хорватского королевства. Такъ, в 1715 году въ г. Буда (Будимъ) были устроены: 1) Венгерская канцелярия (*Cancellaria Hungarica*), которая должна была служить как бы посредником между королемъ и Венгерским королевствомъ; 2) Венгерский наместников советъ (*Consilium locum tenentiale Hungaricum*), который сосредоточилъ въ себѣ вою внутреннюю администрацію королевствъ Венгерского; 3) Септемвиратъ (*Tabula Septemviralis*), высшую судебную инстанцию для Венгрии и Триеднаго королевства. Венгры, въ надежде получить еще большія уступки отъ царствующей династии, согласились на Пресбургском сейме 1723 года принять прагматическую санкцію. На этомъ сейме было положено следующее: 1) устроить въ Загребе судъ второй инстанции – Банскій столъ (*Tabula Banalis*), который имель бы тоже значение, что *Tabula Regia* – в г. Буда. Президентом Банскаго стола былъ банъ, вице-президента же и нотариуса избирала Загребская конгрегация. Впрочем, правительство удержало за собою право избирать въ члени суда двухъ магнатовъ и одного прелата и право назначать советников онаго, коих полагалось шесть. 2) Устроить суды первой инстанции: уездные жупанийскіе (по одному въ жупанстве) и городскіе. Президентом жупанійскаго суда обыкновенно бывалъ поджупанъ, а членами – выборные, по усмотрению жупанійскихъ купуштинъ, утверждаемые великимъ жупаномъ.

Правленіе Карла III (VI) такъ знаменательно и по отношению войнъ его съ Турками: после двухъ решительныхъ победъ надъ Турками при Цетервардейне (1716 года) и Белграде (1717 года), одержанныхъ Евгеніемъ Савойскимъ, былъ заключенъ миръ въ г. Пассаровице, по силъ коего Славонія отошла къ Германии.

Марія Теревія (1740-1780 гг.) продолжала покровительствовать мадьярскому началу. В 1743 году Славонія хотя и была присоединена къ Хорватии, но приобрела вполне отдельное административное устройство. Такимъ образомъ, названіе Триединое королевство *de facto* перестало существовать и сохранялось только въ официальномъ языкѣ.

Понятно теперь, что когда Марія Теревія, теснимая прусскимъ королемъ Фридрихомъ, созвала Хорватскій сеймъ в 1758 году въ Загребе и просила у Хорватовъ, чрезъ посредство бана, вооруженной силы, то они объявили ей, что хорватское войско никогда не воевало вне тереторіи Хорватіи, в если и делало иногда в семь отношении изъятие, то единственно из любви къ своему королю, но противъ закона. Марія Терезія, по силе самихъ обстоятельствъ, была принуждена сделать уступку Хорватамъ: 7-го іюля 1767 года было устроено в Загребе неместничко Бере (*Consilium locum tenentiale Croatum*), кото-

(*Cancellaria Hungarica*), која је требало да служи као посредник између краља и Угарског краљевства; 2) Угарски савет намесника (*Consilium locum tenentiale Hungaricum*), који је концентрисао у себи сву унутрашњу администрацију Угарског краљевства; 3) Септем-вират (*Tabula Septemviralis*), највиша судска инстанца за Угарску и Троједно краљевство. Угри, у нади да ће добити још веће уступке од царске династије, сагласили су се на сабору у Братислави 1723. године да прихвате прагматичну санкцију. На том сабору је било одлучено следеће: 1) основати у Загребу суд друге инстанце – Бански стол (*Tabula Banalis*), који би имао исти значај као *Tabula Regia* у Будиму. Председник Банског стола би био бан, а заменика председника и још бележника изабрала би загребачка конгрегација. Међутим, влада је за себе задржала право да изабере за чланове суда два магната и једног прелата и право да именује саветнике, којих је било шест, 2) основати судове прве инстанце: округ жупа (по један у жупанији) и градова. Предсеник жупанијског суда обично је бивао поджупан, а чланови – изборни, према нахођењу жупанске скупштине, потврђени од стране великог жупана.

Владавина Карла III (VI) такође је значајна и по његовим ратовима са Турцима: после две одлучујуће победе над Турцима, код Петроварадина (1716) и Београда (1717), однете од стране Евгенија Савојског, био је закључен Пожаревачки мир, на основу којег је Слаонија припала Немачкој.

Марија Терезија (1740–1780) је наставила да штити мађарске интересе. Године 1743. Славонија, иако је била присаједињена Хрватској, добија потпуну засебну административну структуру. Тако је назив Троједна краљевина *de facto* престао да постоји, и сачувао се само у званичном језику. Сада је јасно што, када је Марија Терезија, притиснута пруским краљем Фридрихом, сазвала хрватски сабор 1758. године у Загребу и, преко бана, затражила од Хрвата оружану силу, они су јој изјавили да хрватска војска никада није ратовала ван територије Хрватске, а уколико су некада у том погледу и правили изузетке, то је било само из љубави према своме краљу, али против закона. Марија Терезија је, силом прилика, била принуђена да учини уступак Хрватима: 7. јула 1767. године било је основано у Загребу намесничко веће (*Consilium locum tenentiale Croatum*), које је било задужено за унутрашњу администрацију Хрватског краљевства. Међутим, овај уступак је био кратког века: 1779. године ово веће је укинато, и његови послови су били пренети на угарско намесничко веће. Године 1777. приморски део Хрватске био је присаједињен Угарској и добио назив – *Literale Ungarico*; град Фиума

рое имело въ своем ведении внутреннюю администрацию Хорватского королевства. Впрочем, таковая уступка была непродолжительна: въ 1770 году этот советъ былъ упразднен, и дела его были переданы Венгерскому наместническому совету. В 1777 году приморская част Хорватии была присоединена к Венгрии и стала называться—*Literale Ungarico*; г. Фиума (Река), съ прилегающими къ нему городами Буккари (Бакра) и Порто-Ре (Кралевица), составил особую губернію—*Gubernium di Fiume*, управляемую губернаторомъ, который былъ непосредственно подчиненъ Венгерскому правительству.

Преемник Марии Терезии Иосифъ II (1780-1790 гг.) следовал системе централизации въ духе германского начала. Онъ ограничилъ сферу делательности Хорватского и Венгерского сеймовъ; Загробскій сейм созывался весьма рядко и только; по делам гражданской Хорватии; созданы жупанийских скупщинъ было строго воспрещено; были введены значительные изменения въ Хорватском законодательстве, мало благоприятныя Хорватам; были устраиваемы суды и училища въ духе немецких началъ; лица немецкаго происхождения стали получать разныя административныя должности в Хорватии; прервана была политическая связь между Хорватіей и Славоніей, и сей последней провинции было предоставлено право посылать своихъ послов на Венгерскій сеймъ и т. д. Чтобы успешнее противодействовать германской политики Иосифа II, Хорваты, по силе самых обстоятельств, пожелали возстановить политическую связь между Хорватіей и Венгріей. Равнымъ образомъ и Венгри, весьма недовольные првительственной системой Иосифа II, охотно вступили в соглашение с Хорватами. Венгерскому сейму было предостащено право составленія законовъ и для Хорватии; впрочем, въ свою очередь, и Загроскій соборъ приобрел право окончательнаго решения по вопросамъ касающимся Хорватскаго королевства и рассмотреніемъ на Венгерскомъ сейме. Незадолго до своей смерти, Иосифъ II отменилъ, однако, все распоряженія, направленные к нарушенію историческихъ правъ Хорватскаго королевства.

Кроме вышеупомянутыхъ двухъ важныхъ договоровъ, которые упрочили Хорватскій престоль за Габсбургско-Лотарнигскою династіей, к числу основныхъ государственныхъ законовъ Триединого королевства следуетъ отнести: 1) Дипломы, известные подъ именемъ *Diploma inaugurale*, которые обыкновенно были обнародоваемы при коронации королей и вообще содержали изложение политической программы вновь коронованной особы. Кроме дипломовъ упомянутыхъ выше, надлежитъ упомянуть о дипломе Фердинанда II ось 17-го (и. с.) июня 622 года, которымъ было признано, что Хорватско-Славонская военная граница составляетъ часть Триединого королевства, и обещано отменить е военную адиниистрацію и присоединить ее к Хорватии.

(Ријека), са његовим суседним градовима Букар (Бакар) и Порто-Ре (Краљевица), чинили су посебну гувернију – *Gubernium di Fiume*, којом је управљао гувернер, који је био непосредно потчињен угарској влади.

Наследник Марије Терезије, Јосиф II (1780–1790), следио је систем централизације у духу немачког начела. Ограничио је сферу деловања хрватског и угарског сабора; загребачки сабор се сазивао веома ретко, и то само по питању послова грађанске Хрватске; сазивање жупанијских скупштина било је строго забрањено; биле су уведене значајне измене у хрватско законодавство, које су Хрватима биле од мале користи; судови и училишта су били уређени у духу немачких начела; лица немачког порекла су добијала разна административна задужења у Хрватској; прекинута је била политичка веза између Хрватске и Славоније, и тој последњој провинцији било је дато право да шаље своје посланике на угарски сабор итд. Како би се успешније супротставили германској политици Јосифа II, Хрвати су, силом прилика, желели да обнове политичке везе између Хрватске и Угарске. Исто тако и Угари су били вема незадовољни начином владавине Јосифа II, и радо су ступили у договор са Хрватима. Угарски сабор је добио право да саставља законе и за Хрватску; међутим, са своје стране, загребачки сабор је стекао право коначне одлуке по питањима која се тичу Хрватске краљевине и размотреним на угарском сабору. Не задуго пре своје смрти, Јосиф II је, међутим, поништио све наредбе које су имале за циљ кршење историјских права Хрватске краљевине.

Осим горе поменута два важна договора, који су ојачали хрватски престо за Хабзбуршко–Лотариншку династију, међу основне државне законе Троједне краљевине убрајају се: 1) Дипломе, познате под именом – *Diploma inaugurale*, које су обично биле обнародоване при крунисању краљева и углавном су садржале изложене политичке програме новокрунисане особе. Осим горе поменутих диплома, треба поменути и диплому Фердинанда II од 17. јуна 1622. године, којом је било признато да Хрватско-славонска војна граница чини део Троједне краљевине, и обећано укинути њену војну администрацију и присајединити је Хрватској. На почетку су те дипломе биле даване посебно Троједној краљевини, као, на пример, под Фердинандом II, а касније свим земљама угарско-хрватске круне. 2) Краљевски рескрипти; тако на пример, Леополда I од 10 јула 1703. и Марије Терезије од 17. јануара 1750. године, на основу којих је Хрватско-славонска војна граница била призната за неодвојиви део Троједне краљевине. Међутим, давши Далмацији одвојено административно

Сначала эти дипломы были даваемы королями отдельно Триединому королевству, как например, при Фердинанде II, а позднее – всем землям короны Венгерско-Хорватской. 2) Королевские рескрипты; так например, Леопольда I от 10-го июля 1703 года и Марии Терезии от 17-го января 1750 года по силе коих Хорватско-Славонская военная граница была признана за нераздельную часть Триединого королевства. Впрочем, дав Далмации административное устройство, отдельное от Хорватии и Славонии, Мария Терезия нарушила территориальную целостность Триединого королевства. 3) Заключение, положенные на Хорватских сеймах и нашедшие себе высочайшее подтверждение, о том, что военная граница (Хорватско-Славонская) составляет неотъемлемую часть Триединого королевства 1647 года; также постановления о податях и налогах, о рекрутском наборе, об укреплении крепостей и защите земли от вторжения неприятелей.

Первым делом Леопольда II (1790 – 1792 г.) было созвать общий сейм в г. Пресбурге. Сейм этот сильно стеснил политическую самостоятельность Триединого королевства. На нем были приняты, между прочим, следующие положения: § 12-к постановлено, что власть составлять, изменять и отменять законы имеет законно коронованный король и депутаты, законно избранные в сейме, и власть эту, вне сейма, никто не может исполнять. Таким образом, хорватский сейм утратил право пересмотра закон, по отношению Хорватии, составалемих на общем сейме. § 58-м решено, чтобы вся внутренняя администрация Триединого королевства была передана венгерскому наместническому совету. Наконец, 59-й постановлено, что определение количества податей и налогов в Триедином королевстве решается в общем сейме.

Так как хорватские послы приняли участие в означенном сейме, то и заключение оного неминуемо вошло во силу и на территории Триединого королевства. Венгры, получив теперь право вмешиваться в внутренние дела Триединого королевства, пожелали заменить язык латинский, до тех пор употреблявшийся в канцеляриях и в школе, языком венгерским, что послужило поводом к началу враждебных отношений между Хорватами и Венграми.⁹ Созванный в 1791 году общий сейм в г. Пресбурге, дабы отклонить германскую политику Габсбургской династии, принял следующее решение: § 10. Леопольд II обязует себя и своих наследников, что будет управлять Венгрией, как королевством, которое имеет собственную конституцию и не подчинено никакому иному королевству, по соб-

9 С целью успокоить брожение умов между Хорватами, Леопольд II издал 13-го января 1791 года рескрипт, коим, признавая Хорватско-Славонскую военную границу за нераздельную часть Триединого королевства, обещал в то же время отменить в ней военное начало и присоединить оную к королевству.

устројство, одвојено од Хрватске и Славоније, Марија Терезија је нарушила територијално јединство Троједне краљевине. 3) Закључци, донесени на хрватским саборима и који су нашли себи високе потврде, о томе да војна граница (Хрватско-славонска) чини нераздвојиви део Троједне краљевине 1647. године; такође декрети о порезима и дажбинама, о регрутацији, о јачању тврђава и заштити земље од упада непријатеља.

Први задатак Леополда II (1790–1792) био је да сазове општи сабор у Братислави. Тај сабор је много ограничио политичку самосталност Троједне краљевине. На њему су биле донете, између осталог, следеће одредбе: §12 је установљено да власт да саставља, мења и укида законе има законито крунисани краљ и депутати, законито изабрани у сабору, и власт ту осим сабора не може нико извршавати. На тај начин Хрватски сабор је изгубио право ревизије закона који се тичу Хрватске, сачињених на општем сабору. §5 је решено да се целокупна унутрашња администрација Троједног краљевства пренесе на угарско намесничко веће. Коначно, §59 је установљено да ће се о одређивању висине пореза и дажбина у Троједној краљевини одлучивати на општем сабору.

Како су хрватски посланици учествовали на поменутом сабору, то је његов закључак неминовно ступио на снагу и на територији Троједне краљевине. Угри, добивши сад право да се мешају у унутрашње послове Троједне краљевине, желели су да замене латински језик, који се до тада употребљавао у канцеларијама и у школама, угарским језиком, што је послужило као повод за почетак непријатељских односа између Хрвата и Угара.⁹ Општи сабор сазван 1791. године у Братислави, да би одбацио германску политику Хабзбуршке династије, донео је следећу одлуку: „Леополд II обавезује себе и своје наследнике да ће управљати Угарском као краљевством које има сопствени устав и није потчињено никаквом страном краљевству, по сопственим законима и прописима, а не према форми осталих наследних области, са којима је повезано неразделивом и нераскидивом везом само на основу искључиве обавезе узајамне заштите, по смислу прагматичне санкције.” Леополд II, принуђен околностима да потврди закључак наведеног сабора, признао је на тај начин политичку самосталност земљама угарско-хрватске круне у односу на аустријске земље.

9 Са циљем да умири превирање међу Хрватима, Леополд II је издао 13. јануара 1791. године рескрипт којим, признајући Хрватско-славонску војну границу за неодвојиви део Троједне краљевине, обећава да ће у њој укинути војни принцип и присајединити је краљевству.

ственнымъ законамъ и постоловленіямъ, а не по образу остальныхъ наследственныхъ областей, съ коими связано неразделную и ненарушимую связь единственно только по отношенію исключительной обязанности взаимной защиты, по смыслу прагматической санкции. Леопольдъ II, принужденный, по силе, подтвердить вклучение означенного сейма, призналъ такимъ образомъ политическую самостоятельность земель венгерско-хорватской короны отъ австрийскихъ земель.

Францъ I (II) (1792 – 1835 г.), по силе диплома своего, также подтвердилъ историческія права Тріединого королевства. По Канпо-формийскому трактату, 17-го октября 1797 года, онъ приобрелъ Венецианскую Далмацию и Истрію. Онъ же придумалъ территориальную целостъ Тріединого королевства; такъ, рескриптомъ отъ 17-го октября 1802 года, а затемъ одобрениемъ статьи 5-й венгерско-хорватскаго сейма 1830 года, онъ призналъ, что Далмация составляетъ неотъемлемую часть Тріединого королевства. По Пресбургскому миру (26-го декабря 1805 года) Австрія утратила Далиацію, Приморскую Хорватию, часть Истрии и Каринтію, которія образовали Иллирійское королевство со столицей въ Лайбахѣ (Любляне). По Венскому трактату 9-го іюня 1815 года, Далмация и Рагузская республика были уступлены Австріи.

Австрійская имперія хотя и составила изъ разнородныхъ и отчасти враждебныхъ между собою элементовъ, темъ не менее они могли бы, однако, прийти къ довольно удовлетворительному взаимному соглашенію; но таковое соглашеніе не подходило подъ политическіе виды австрійскаго правительства. Австрійское министерство, подъ эгидой князя Меттерниха, приняло за принципъ внутренней своей политики: *divide et impera*. Проводя, съ одной стороны, народное начало, съ другой же – сея между различными народностями семя несогласія, кабинетъ Меттерниха успевалъ такимъ образомъ противодействовать, въ случаѣ нужды, опасной для него оппозиціи.

Промежутокъ времени между 1826 и 1848 г. составляетъ періодъ наибольшаго преобладанія мадьярскаго начала въ Тріединомъ королевствѣ. Конституціонныя права сего королевства, торжественно утвержденныя всеми возможными дипломами и рескриптами, сдѣлались мертвою буквой. Загребскій сеймъ, получивъ названіе *Generalis Congregatia Statuum et Ordinum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, утратилъ деревнее свое значеніе; выборы депутатовъ стали происходить по феодальному мадьярскому закону, въ основаніи котораго лежало аристократическое начало¹⁰; все вопросы, не исключая и вопроса о бюджетѣ Тріеди-

10 Право быть депутатомъ принадлежало: 1) местному дворянству и 2) лицамъ, которыя, по своему официальному положенію, приобретали дворянство, какъ напримеръ, прелаты, великіе жупаны и т. д.; они были приглашаемы особыми банскими записками (*letterae Banales*) приминать участіе въ сеймѣ.

Франц I (II) (1792–1835), према снази своје дипломе, такође је потврдио историјска права Троједне краљевине. Према Кампоформијском уговору од 17. октобра 1797. године добио је Венецијанску Далмацију и Истру. Он је такође смислио територијално јединство Троједне краљевине; тако је рескриптом од 17. октобра 1802. године, а затим одобреним чланом 5 угарско-хрватског сабора из 1830. године, признао да Далмација чини нераздвојиви део Троједне краљевине. Према Пожунском миру (26. децембар 1805) Аустрија је изгубила Далмацију, Приморску Хрватску, део Истре и Карин, који су чинили Илирско краљевство са престоницом у Лајбаху (Љубљани). Према Бечком уговору од 9. јуна 1815. године, Далмација и Дубровачка република биле су уступљене Аустрији.

Без обзира на то што је Аустријско царство било састављено од разнородних делимично непријатељски међу собом настројених елемената, ипак би могли доћи до довољно задовољавајућег узајамног сагласја; али такво сагласје није потпадало под политичке погледе аустријске владе. Аустријско министарство, под окриљем кнеза Метерниха, усвојило је као принцип своје унутрашње политике: *divide et impera*. Спроводећи, с једне стране, народни принцип, а с друге, сејући семе раздора међу различитим народностима, Метернихов кабинет је успевао да се на такав начин супротстави, у случају потребе, опозицији која је за њега опасна.

Временски период између 1826. и 1848. године чини период највећег преовладавања мађарског начела у Троједној краљевини. Конституционална права овог краљевства, свечано потврђена свим могућим дипломама и рескриптима, постала су мртво слово на папиру. Загребачки сабор добио је назив *Generalis Congregatio Statuum et Ordium regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, изгубивши старо своје значење; избори депутата су се вршили према феудалном мађарском закону, у основу кога је лежало аристократско начело,¹⁰ сва питања, не искључујући и питања о буџету Троједне краљевине, подношена су на коначну потврду угарском сабору; бан, мада се користио правом да сваке године сазива, под личним својим председавањем, сабор у Загребу, заузимао је тек треће место у угарском сабору (прво је заузимао *Palatinus*, а друго *Regiae Curiae Iudex*). На тај начин, може се рећи да је у назначеном временском периоду, с једне стране, хрватски сабор радио као својеврсно одељење угарског сабора, а са друге, јединствени

10 Право да буду депутати припадало је: 1) локалном племству и 2) лицима која по свом званичном положају стичу племство, као на пример прелати, велики жупани итд; они су били позивани посебним банским писмима (*litterae Banales*) да узму учешће у сабору.

го королевства, предствлялись для окончательнаго розрѣшенія венгерскому сейму; банъ хотя и пользовался правомъ ежегодно созывать, подъ личнымъ своимъ председательствомъ, сеймъ въ Загребе, но онъ занималъ только третье место на венгерскомъ сейме (первое место занималъ Palatinus, а второе—Regiae Curiae Iudex). Такимъ образомъ, можно сказать, что в означенный періодъ времени, съ одной стороны, Хорватский соборъ сделался какъ бы отделениемъ Венгерскаго парламента, а съ другой—единственными правителями Хорватии стали магнаты—ярые поборники политическихъ заявленія Венгровъ, а ихъ помощниками были присылаемы изъ Венгрии чиновники, которые, бывши душой и теломъ чистые Мадьяры, стали запрещать даже издание книги на хорватскомъ языкѣ. В административномъ отношеніи, Триединое королевство разделено было на шесть жупавствъ: Загребское, Вараждинское, Вировитичское, Пожеское, Сремское и Креуцкое (Крижевачка). Каждое жупанство было подразделено на уезды (велики Котаръ—Processus, а малы Котаръ—Districtus). Начальникомъ жупанства билъ великій жупанъ, которому принадлежала политическая и судебная власть ввереннаго ему округа; начальниковъ большаго уезда билъ великій судаць (Ordinarius iudex ю nobilium) а малаго— хорватский судаць (Districtualis iudex nobilium); Тирополе (вблизи Загреба, сельская община, где все селяне благородные) стоило именоваться—Campus nobilium, а жупанъ онаго—Comes terrestris съ правами великихъ жупановъ. В 1886 году Триединое королевство, на официальномъ языкѣ было обозначено подъ наименованіемъ Partes adnexae Венгерскаго королевства.

Законодательную власть в землях венгерской короны имѣлъ венгерский сеймъ. Онъ былъ разделенъ на две палаты. Tabula Magnatum или tabula Procerorum (верхняя палата), состоявшая изъ магнатовъ, то-есть, князей, графовъ, бароновъ, высшихъ духовныхъ и светскихъ властей, имѣла своимъ президентомъ—Палантина. Tabula Deputatorum или tabula Statuum et Ordinum (нижняя палата) состояла изъ представителей земель короны венгерской, и число депутатовъ простиралось в ней до 377. Сеймъ созывался чрезъ каждые три года, подъ председательствомъ лица, избираемаго среди депутатовъ. Въ случаѣ созванія сейма, извѣщеніе по сему предмету было препровождено бану, который, в свою очередь, сообщалъ генеральной конгрегации.

Императоръ Фердинандъ I, какъ король венгерско-хорватский (1835—1848 г.), лично открылъ сеймъ в г. Пресбургѣ 19-го мая 1848 года и произнесъ при семъ на латинскомъ языкѣ речъ. Онъ упомянулъ о своемъ, попеченіи относительно сохраненія въ неприкосновенности основаній древней конституціи Венгерскаго королевства и предложилъ сейму разсмотрѣть предметы, которые могли бы дать большій блескъ учрежденіямъ страны и увеличить ея благосостояніе. В нижней палатѣ, в засѣданіи отъ 20-го іюня 1843 года, было принято рѣшеніе, что венгерскій языкъ имѣетъ быть признанъ языкомъ официальнымъ не только

управници Хрватске су постали магнати, ватрени поборници политичких изјава Угара, а њихови помоћници су били чиновници слати из Угарске, који су, као чисти Мађари душом и телом, кренули да забрањују издавање књига на хрватском језику. У административном погледу, Троједна краљевина је била подељена на шест жупанија: Загребачка, Вараждинска, Вировитичка, Пожешка, Сремска и Креуцка (Крижевачка). Свака жупанија је била подраздељена на округе (велики котари – *Processus*, а мали котари – *Districtus*). На челу жупаније био је велики жупан, коме је припадала политичка и судска власт повереног му округа; главни у великом округу био је велики судач (*Ordinarius iudex nobilium*), а малог – котарски судач (*Districtualis iudex nobilium*); Туропоље (у близини Загреба, сеоска заједница где су сви сељани благородни) почело је да се назива *Campus nobilium*, а његов жупан *Comes terrestris* са правима великих жупана. Године 1836. Троједна краљевина, на званичном језику, била је означена именом *Partes adnexae* Угарске краљевине.

Законодавну власт у земљама под угарском круном је имао угарски сабор. Он је био подељен на два дома. *Tabula Magnatum* или *Tabula Procerorum* (горњи дом), коју су чинили магнати, тј. кнежеви, грофови, барони, виши духовници и световна власт, имала је свог председника – Палатина. *Tabula Departorum* или *Tabula Statuum et Ordinum* (доњи дом) састојала се од представника земаља угарске круне, а број депутата у њој је ишао до 377. Сабор се сазивао на сваке три године, под председавањем лица које је изабрано из редова депутата. У случају сазивања сабора, извешће о предмету било је преношено бану, који је, са своје стране, обавештавао генералну конгрегацију.

Цар Фердинанд I, као краљ угарско-хрватски (1835–1848), лично је отворио сабор у Братислави 19. маја 1843. године одржавши говор на латинском језику. Поменуо је своју бригу за очување неприкосновености старих конституција Угарског краљевства, и предложио сабору да размотри ствари које би могле дати већи сјај институцијама земље и увећати њено благостање. У доњем дому парламента, на заседању од 20. јуна 1843. године, било је донето решење да мађарски језик буде признат као званичан језик не само на територији Угарског краљевства, већ и у земљама које чине *partes adnexae* овог краљевства. Хрватски представници су протестовали против такве одлуке и послали у Беч, под председавањем бана, хрватску депутацију, како би поднели молбу цару да се не потврди поменути закључак доњег дома. Хрватска молба није кру-

на территории Вепгерскаго королевства, но и в землях, составляющих *partes adnexae* сего королевства. Хорватские послы протестовали против такого заключения, и отправили в Вену, под председательством бана, хорватскую депутацию, чтобы ходатайствовать предъ императором о неутверждении упомянутого заключения нижей палаты. Ходатайство Хорватов не увенчалось никаким успехом. Вот вкраще главные пункты относительно венгерскаго языка, привятне на венгерском заседании 1843 года: 1) Все высочайшие раскрепиты и дипломы имеют быть впредь издаваемы на венгерском языке. 2) Все законы и постановления, составляемые на венгерском сейме, имеют быть излагаемы на венгерском языке, быть высочайше подтверждены на том же языке. 3) Языком на венгерском сейме будетъ впредь язык венгерскій; но принимая во внимание, что многіе депутаты земель венгерской короны недостаточно хорошо владеют сим языком, – в виде изъятія и не долее, как въ течение шести летъ со времени созванія настоящего сейма, будетъ им дозволено употребленіе на венгерскомъ сейме и языка латинскаго. 4) Венгерскій язык имеет быть официалънний и для внутренней переписки Венгерскаго королевства съ землями венгерской короны. Впрочем земли, составляющія *partes adnexae* Венгріи, могутъ употреблять в переписке съ венгерскими властями и язык латинскій. 5) Административным языком венгерскаго наместническаго совета долженъ быть язык венгерскій. Изъятіе составлять его переписка, как съ высшими военными, так и съ гражданскими властями наследственных провинцій габсбургской династіи, а также съ представителями иностранных государствъ. 6) Языком королевской курии по процессам, непосредственно относящимся до Венгерскаго королевства, а следовательно, и по духовнымъ делам, имеет быть язык венгерскій. 7) Как в Венгерскомъ королевстве, так и в земляхъ, составляющих *partes adnexae*¹¹ его, языком учебнымъ долженъ быть язык венгерскій, Впрочем, съ некоторыми изъятіями: а) по наукам, по коим венгерскій язык не имеетъ еще своей терминологии, какъ-то: химии, физики, математики, терапии, патологии и метафизики; б) по наукамъ религіознаго содержания, по коим воспитанники нуждаются в основательномъ знаніи латинскаго языка; с) по темъ предметам, которые содержать исключительно латинскую терминологию, какъ – то: римсково право, реторика, антологія, – преподаваніе должно происходить на латинскомъ языке.

Мало обращая вниманія на возрастающее броженіе умовъ въ славянскихъ провинціяхъ венгерской короны, Венгры неумоимо продолжали проводить там свою узко-паціональную политику. Они назначили, в 1844 году, баномъ Триединого королевства Каллеръде-Каллеркео, а на пресбургскомъ сейме 1847 года многіе Хорваты били публично оскорблены за то, что говорили речи на латинскомъ

11 За изъятіемъ загребскаго комитета

нисана никаквим успехом. Ево укратко главних тачака које се односе на мађарски језик, донетих на угарском заседању 1843. године: 1) Сви највиши рескрипти и дипломе имају убудуће бити издавани на мађарском језику; 2) Сви закони и декрети начињени на угарском сабору имају бити излагани на мађарском језику, те потврђени на истом том језику; 3) Језик на угарском сабору ће убудуће бити мађарски језик; али узимајући у обзир да многи депутати земаља под угарском круном недовољно добро владају тим језиком – као изузетак и не дуже од шест година од сазивања садашњег сабора, биће им дозвољена употреба на угарским саборима и латинског језика; 4) Мађарски језик мора бити званичан и за унутрашње преписке Угарског краљевства са земљама под угарском круном. Међутим, земље које чине *partes adnexae* Угарској могу употребљавати у препискама са угарским властима и латински језик; 5) Административни језик угарског намесничког савета мора бити мађарски језик. Изузетак чини преписка како са војним, тако и са грађанским властима наследних провинција Хабзбуршке династије, а такође са представницима иностраних држава; 6) Језик краљевске курије, за процесе који се непосредно односе на Угарско краљевство, а стога и на духовне послове, има да буде мађарски језик; 7) Како у Угарском краљевству, тако и у земљама које чине *partes adnexae*,¹¹ језик на коме се учи мора бити мађарски језик, међутим, са неколико изузетака: а) у наукама, у којима мађарски језик још нема своју терминологију, као: хемија, физика, математика, терапија, патологија и метафизика; б) у наукама религиозног садржаја, за које је ђацима потребно основно знање латинског језика; в) у оним предметима који садрже искључиво латинску терминологију, као: римско право, реторика, антологија – предавања се морају држати на латинском језику.

Мало обраћајући пажњу на врење које је расло у словенским провинцијама, Угри су неуморно спроводили своју уску националну политику. Они су именovali 1844. године Карла де Калерка за бана Троједне краљевине, а на сабору у Братислави 1847. године многи Хрвати су били јавно вређани зато што су говорили речи на латинском језику. На угарском сабору 1848. године био је сачињен закон који је требало да зада смртни ударац политичком постојању Троједне краљевине. Ево неколико његових параграфа: §3. При избору краља, веће има потпуну извршну власт, не само у Угарској, него и у Хрватској. Непосредном вођству већа подлеже хрватска администрација, којом он управља преко угарског министарства, одговорног пред

11 Са изузетком загребачког комитета

языке. На венгерском сейме 1848 года был составлен закон, который должен был нанести смертельный удар политическому существованию Триединого королевства. Вот некоторые параграфы его: § 3. При выборе короля, палатин имеет полную исполнительную власть не только в Венгрии, но и в Хорватии. Непосредственному ведению палатина подлежат хорватская администрация, которую он управляет чрез посредство венгерского министерства, ответственного пред венгерским сеймом. (Таким образом Триединое королевство утрачивало свою политическую самостоятельность, а бан-власть). § 5. Триединое королевство имеет отправлять на венгерский сейм сорок депутатов, вместо трех *Oratores Regni* (таким образом, оно сделалось как бы провинцией Венгрии). Славония, Приморье и Хорватско-Славонская военная граница входит в состав Венгрии. § 9. Население-*partes adnexae*- Венгрии имеет вносить одинаковые подати с населением Венгрии (начиная с Фердинанда I, Хорваты платили на половину менее податей, чем Венгры). § 11. Дипломатическим языком должен быть язык венгерский.

Хотя венгерский зленень и был плотнее между собою связан, чем славянский, и хотя он находил большую поддержку себе в царствующей династии, тем не менее, не смотря на таковыя условия, вполне поводимому благоприятствования упрочению мадьярских стремлений на славянских землях короны св. Стефана, Венгры не сумели посеять на почве Триединого королевства плодотворного семени, которое могло бы пустить от себя глубокие корни. Действительно, при первом неблагоприятном ветре, мадьярское здание, искусственно построенное на территории Триединого королевства, столь быстро разрушилось, что вскоре и следов его не осталось. Виноваты в том сами Венгры. Главная их политическая ошибка состояла в том, что они, увренные в своей материальной силе, пожелали сделать насильственный переворот в своих славянских землях. Этот политический промах Венгров может быть объяснен не столько самоуверенностью, сколько политическою их незрелостью. Венгры пожелали заставить Славян, в самый непродолжительный срок времени, омыдмризоваться. Последствия такой необдуманности и недальновидности Венгров понятны: Хорваты стали утрачивать доверие к ним, и ради политического своего самосохранения, стали действовать осмотрительные. Народное семя, счастливо посеянное на доброкачественной почве Триединого королевства, ожидало только первого луча солнца, дабы заявить о своем существовании. В 1848 году хорватским баном был единодушно избран Иосиф Елачич.

угарским сабором. (На такав начин Троједна краљевина је изгубила своју политичку самосталност, а бан власт.) §5. Троједна краљевина има да пошаље четрдесет депутата у угарски сабор, уместо три *Oratores Regni* (на тај начин је постала, такође, Угарска провинција). Славонија, Приморје и Хрватско-славонска војна граница улазе у састав Угарске. §9. Становништво *partes adnexae* Угарске мора да плаћа исте порезе као становништво Угарске (почев од Фердинанда I, Хрвати су плаћали упола мањи порез него Угри). §11. Дипломатски језик мора бити мађарски језик.

Иако је угарски елемент и био ближе повезан међу собом него словенски, и иако је налазио велику подршку у владајућој династији, ипак, и поред оваквих услова који су сасвим очигледно погодовали јачању мађарских стремљења ка словенским земљама круне Светог Стефана, Угри нису успели да посеју на тлу Троједне краљевине плодотворно семе које би могло да пусти дубоке корене. Заиста, при првом неповољном ветру мађарско здање, вештачки постављено на територији Троједне краљевине, тако се брзо срушило да му није остало ни трага. Кривци за то су сами Угри. Главна њихова политичка грешка састојала се у томе што су они, уверени у своју материјалну силу, желели да насилним путем изврше преврат у својим словенским земљама. Тај политички промашај Угара може бити објашњен не толико самоувереношћу, колико њиховом политичком незрелошћу. Угари су желели да натерају Словене да се у што краћем року мађаризују. Последице такве непромишљености и кратковидости Угара су јасне: Хрвати су кренули да губе поверење у њих, и ради свог политичког самоодржања кренули да делују обазривије. Семе народа, срећно посејано на добром тлу Троједне краљевине, очекивало је само први зрак сунца да би јавило о свом постојању. Године 1848. за хрватског бана је једногласно изабран Јосиф Јелачић.

Рад приспео / Paper received: 17. 6. 2024.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 2. 10. 2024.